

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

'voor mij hoeft het niet meer'

Een onderzoek naar betekenis
en zin van het bestaan bij ouderen

Jeannette Janssen- Noordermeer

Master Geestelijke Begeleiding
Universiteit voor Humanistiek
Begeleider: mr. dr. Ton Jorna
Meelezer: drs. Mariëtte Braakman

Boogaardstraat 7

6883 GK Velp
Janssen49@hetnet.nl

Velp, september 2009

Voorwoord iv

Gedicht v

1 Een indringende uitspraak 1

1.1 Inleiding 1

1.2 Waarom dit thema 'Voor mij hoeft het niet meer' 2

1.3 De vraagstelling van dit onderzoek 3

1.4 De relevantie van het onderzoek 5

1.5 Gebruikte theorieën 5

2 Onderzoeksopzet 9

2.1 Methode van onderzoek 9

2.2 De respondenten 11

2.3 Afbakening van het gebied 12

2.4 Werving van respondenten 13

2.5 Het materiaal verwerken en coderen 14

3 Theoretisch kader 15

3.1 Inleiding tot theorievorming 15

3.2 De zorgethiek van Joan Tronto 17

3.3 Roy F. Baumeister en een theorie over behoeften 19

3.4 Hypothesevorming 20

3.4.1 Uitwerking, analyse en codering 21

3.5 Ton Jorna, een visie over breukervaringen en zinvinding 22

3.6 Riekje Boswijk-Hummel en het openen en sluiten van het hart 25

3.7 Nieuwe hypothesevorming 26

4 Van Wanhoop naar vertrouwen 29

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

4.2 Analyseren van gegevens en coderen 29

4.2.1 De uitspraak een doodswens 29

4.3 De uitspraak een hartekreet 36

4.4 Welke behoeften zijn nodig 41

4.5 Een draaglijk bestaan 45

5 Zoeken naar zin en betekenis 51

5.1 De inhoud van een indringende uitspraak 51

5.1.1 Autonom en authentiek zijn 53

5.1.2 Verbondenheid ervaren 53

5.2 Het onderzoek een proces 53

5.3 Hoe zijn de onderzoeksvragen beantwoord 55

5.4 De relevantie van het onderzoek 56

5.4.1 Praktische relevantie 56

5.4.2 Theoretische relevantie 57

5.5 Tot slot enkele aanbevelingen 57

6 Literatuur 59

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

Nieuwsgierig als ik was naar een uitspraak die mij steeds weer raakte in gesprekken met oudere bewoners ben ik dit onderzoek ingegaan. Het leren kennen van de betekenis van de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer' was als een weg met onoverzichtelijke bochten en onverwachte uitzichten, uitzichten vol ontroerende verwondering over hetgeen ik ontdekte. Een ontdekkingsstocht over een bijna niet te dragen pijn aan het leven. Een tocht over leven, over hoe bewoners omgaan met verdriet en verlies.

Dit onderzoek is voor mijzelf een zoekend proces geweest hoe mij te verhouden tot geraakt zijn bij diep verdriet, een verdriet dat ieder mens op zijn levensweg tegenkomt. Wetende dat ieder mens zijn eigen proces van lijden moet doorworstelen, omdat ouderdom inherent is aan afscheid nemen en verlies ervaren, bemerkte ik bij mijzelf een verontwaardiging over dit 'moeten lijden'. Waardevol was deze queeste voor mij vooral omdat bewoners aan mij hun eigen authentieke weg en proces hebben getoond. Waardevol was dit onderzoek omdat ik in mijn eigen zoekproces schaamte én vertrouwen heb leren kennen als belangrijk thema's in mijn leven. Mooi zijn de momenten geweest waarin ik met verwondering kon kijken naar lichtpuntjes zoals herkenning van wat mij eerder vreemd toekwam.

Met een warm hart denk ik aan de bewoners die zich zo open en kwetsbaar voor mij hebben opgesteld, hen wil ik vooral van harte bedanken. Door hen heb ik mij kunnen verdiepen in belangrijke thema's van het leven die uit de verhalen naar voren zijn gekomen.

Dit onderzoek had ik niet kunnen schrijven zonder de liefdevolle steun van mijn dierbare gezin, zij bleven vol vertrouwen in een goede afronding daar waar ikzelf het houvast en vertrouwen kwijt was. Ton Jorna dank ik voor zijn steun in gesproken en vooral in zijn geschreven woorden. Mijn dochter Joukje wil ik extra benoemen omdat zij mij geholpen heeft mijn geschreven woorden en gedachten te ordenen. Mariëtte Braakman dank ik voor haar kritische feedback en vragen over mijn blinde vlekken. Mijn studiemeetjes dank ik omdat zij mij regelmatig een hart onder de riem hebben gestoken wat een uithouden verzachtte.

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

Onmacht en wanhoop brengen een mens in onbekend levensgebied
en doet hem de uitspraak ontlokken 'voor mij hoeft het leven niet meer'.
'Het leven gaat door', zegt men dan. Maar hoe gaat het leven door, als je
eigen infrastructuur weggeslagen is, als alles donker is geworden? Dan zie
je anders en je ziet wat anderen niet waarnemen.

Je bent gevoeliger voor woorden.

Je bent gevoeliger voor steun die oprecht is.

Je bent gevoeliger voor attente aandacht.

Je bent ook eerder gekwetst,

je bent sneller uit je doen,

je bent sneller geraakt.

Wanhoop kan zijn als een zevenkoppig monster,

dat jij moet aankijken

om in nieuw, begaanbaar

levensgebied te komen.

Gedeeltelijk vrij naar Marinus van den Berg (2005).

PDF Complete
Your complimentary use period has ended.
Thank you for using PDF Complete.

[Click Here to upgrade to Unlimited Pages and Expanded Features](#)

1.1 Inleiding

In dit onderzoek neem ik u mee op mijn zoektocht naar de betekenis van de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer'. De aanleiding voor mijn belangstelling ligt in een ervaring met een bewoner van het psychogeriatrisch verpleeghuis waar ik destijds werkte als ergotherapeut. In deze werksituatie ontmoette ik een bewoner (in dit onderzoek kan hier zowel vrouw, man als cliënt gelezen worden) die dementeerde, een situatie waarvan hij zich bewust was. Bovendien wist hij dat een dementieel syndroom, de ziekte waaraan hij leed, een progressief, onomkeerbaar proces is. Deze bewoner was zich bewust van het gegeven dat hij tijdens deze ziekte steeds meer zou gaan vergeten, en achteruit zou gaan op zowel lichamelijk, sociaal als op existentieel gebied. In de gespreksgroep, waar deze bewoner aan deelnam, maakte hij duidelijk dat, wanneer hij zichzelf steeds meer zou 'kwijtraken', en zijn eigenheid dreigde te verliezen, zou stoppen met eten en drinken, dan 'hoeft het voor mij niet meer', gaf hij aan. Een half jaar later bleek de kwaliteit van het leven voor hem onvoldoende, en stopte hij daadwerkelijk met eten en drinken, en is met aandachtige zorg overleden. Deze daadkrachtige houding waarin de keuze, hoe zelf te beschikken over het leven omdat dit leven niet meer zinvol bleek te zijn, heeft me diep getroffen en is aanleiding geweest van dit onderzoek waarin de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer' centraal staat.

In de stagefase van mijn studie als humanistisch geestelijk verzorger in opleiding (i.o.) en in de werkperiode als humanistisch raadvrouw in een humanistisch woonzorgcentrum voor ouderen, bleek de uitspraak meerdere malen geuit te worden in de gesprekken die ik met bewoners voerde. De reden en achtergrond van de uitspraak bleken divers. Ieder individu verwoordde in het gesprek de eigen existentiële waarde van de uitspraak: zo was er boosheid over kwaliteit van zorg omdat aandacht voor dat wat een bewoner bezig hield ontbrak, verdriet om fysieke achteruitgang, verdriet om verlies van bestaansmogelijkheden, en verdriet omdat men er niet meer toe deed. De kwaliteit van zorg en leven bleken in het geding. Onder kwaliteit van zorg versta ik dat de persoon die zorg behoeft wordt gehoord en gezien door zorgverleners waardoor diens kwaliteit van leven, een leven zoals deze persoon dit zelf als mens graag zou willen, in overleg met betrokkenen tot stand kan

nieuwsgierigheid voor het thema werd gewekt

betekenis van de uitspraak 'voor mij hoeft

het niet

meer'. Bovendien vroeg ik me af of een mate van kwaliteit van leven een verbindende factor kon zijn van hen die de uitspraak deden. In hoeverre wordt een kwaliteit van leven beïnvloed door het moeten leven in een humanistisch woonzorgcentrum, een keuze geboren uit nood omdat men hulp behoeft? Doen deze ouderen de uitspraak omdat lichamelijke, existentiële, sociale, psychische en/of geestelijke gebreken ontstaan en zij deze onder ogen moeten zien? Bestaat er een relatie met het doen van de uitspraak en een vraag om gehoord te worden in datgene waar men op dat moment mee worstelde? Uit belangstelling en nieuwsgierigheid voor mensen, zowel mannen als vrouwen, die de uitspraak doen, wat hen daartoe beweegt, wilde ik inzicht krijgen in de achtergronden van deze uitspraak.

1.2 Waarom dit thema

'Voor mij hoeft het niet meer'

In ondersteunende gesprekken met bewoners werd, zoals hierboven reeds vermeld, de uitspraak regelmatig uitgesproken. Met verwondering heb ik ervaren dat juist deze uitspraak mij intrigeerde, mijn belangstelling wekte, mij innerlijk raakte en stil maakte. Een verwondering waar ik (nog) geen antwoord op weet. De volgende woorden van Alma geven voor mij goed weer dat geraakt worden vragen oproept omdat er niet altijd een 'weten' is: 'zich door iets of iemand laten raken, betekent een relatie aangaan met wat in eerste instantie vreemd en toch ook herkenbaar is. Het betekent herkenning en erkenning van de ander' (2005, p.27) Voor mij betekent geraakt worden een innerlijke beweging, waarbij een individu, een beleving in de natuur, of een kunstwerk mij als persoon aanraakt. Inzicht in dit geraakt zijn wil ik leren kennen om als toekomstig geestelijk verzorger dergelijke gevoelens te herkennen. Een normatief professionele houding waarin ik als onderzoeker1 met de bewoner in een gezamenlijke zoektocht meebeweeg en ruimte laat voor waarden die in de interviews naar voren komen. Andries Baart (1999) geeft aan dat het onderzoeken van waarden van (in de situatie van dit onderzoek waarden van geïnterviewde en interviewer) in het gesprek een plek moeten hebben; dat aansluiting zoeken bij het raadselachtige van existentiële dilemma's van belang is; dat je jezelf zodanig inzet als interviewer dat de geïnterviewde kan en wil vertellen

evende houding; in dit onderzoek wil ik

1 Omdat ik met twee respondenten in een eerdere fase gesprekken als humanistisch raadvrouw heb gevoerd, wil ik aan normatieve professionaliteit aandacht besteden (zie hfdst.5). Mijn rol van onderzoeker en raadvrouw raken elkaar in enkele interviews.

schenken aan wat ikzelf als onderzoeker goed of als niet goed ervaar; dat ik stil wil staan bij het gegeven dat je als interviewer loyaal bent naar de ander, in nauwe

betrokkenheid. Onder een reflectieve houding, verstaat Baart: [...] 'reflecteren'

betekent dat je nadenkt, je eigen gezonde verstand gebruikt, liefst op een beschouwende manier' [...] (1999). Dit betekende in dit onderzoek voor mij ruimtes

innemen om wat in verhalen verteld werd te begrijpen en verstaan, mogen nadenken, vragen stellen ter verduidelijking en zoeken naar betekenis als deze niet

begrepen werd. Normatief handelen betekende normen en waarden in ogenschouw nemen zoals: kan ik stilstaan en 'erbij blijven' als verdriet en/of verlies, of lijden aan

het leven, het leven van die ander aanraakt? Sta ik wel toe dat een ander lijdt of wil

ik dit verlichten of 'pak ik het proces van een ander af' zoals Hoogeveen dit noemt

(Jorna 1997, p.37), omdat ik misschien zelf moeite heb met lijden aan het leven?

Dergelijke vragen ben ik mijzelf in dit onderzoek blijven stellen, waarbij ik opensta

voor verwondering over wat mij vreemd leek.

Een andere vraag die ik door de uitleg over de betekenis van de uitspraak wilde beantwoorden is de vraag of degenen die de uitspraak doen in het verlengde

daarvan zelf aangeven wat zij nodig hebben. Welke behoeftes leven er bij een

individu, op het moment, in die situatie waarin de kwaliteit van leven dusdanig

ervaren wordt dat de woorden 'voor mij hoeft het niet meer' uitgesproken worden.

Geeft een individu aan, wanneer de betekenis van de uitspraak wordt geïd, wat

hem tot steun kan zijn?

Bovenstaande vragen hebben geleid tot dit onderzoek. Een onderzoek naar de betekenis van de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer', een uitspraak waarin een

bestaanskwaliteit over inhoud en zin van het leven besloten lijkt te liggen. Daarnaast

verwacht ik dat deze zoektocht naar duiding van de uitspraak mogelijkheden genereert, hoe zingeving en humanisering een bijdrage kunnen leveren in het leven

voor hen die de uitspraak doen.

onderzoek

hem is beschreven, wil ik in dit onderzoek de betekenis van de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer' leren kennen. Door uitleg van respondenten (in het vervolg van dit onderzoek worden respondenten, geïnterviewden en bewoners in dezelfde betekenis gebruikt) waarin zij hun eigen verhaal het hoe en waarom van de uitspraak aan mij als onderzoeker vertellen, verwacht ik inzicht te krijgen in een achterliggende betekenis. Daarnaast is in dit onderzoek een volgende vraag naar voren gekomen: de vraag of bewoners, wanneer

zij de betekenis van de uitspraak duiden, aangeven wat voor hen belangrijk is op dat moment. Geven zij aan wat zij nodig hebben, wat hen tot steun kan zijn, in die situatie als zij de uitspraak doen.

Uit bovenstaande ben ik tot de volgende onderzoeksvraag gekomen die ik als volgt heb geformuleerd:

- Welke achterliggende betekenis heeft de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer' wanneer bewoners deze uiten?

Voortvloeiend uit deze onderzoeksvraag is een tweede vraag geformuleerd:

- In hoeverre geven bewoners aan, als zij de betekenis toelichten, wat zij nodig hebben?

Een zoektocht naar de betekenis van een regelmatig geuite uitspraak en zijn relatie met zin en inhoud van het bestaan, is onderwerp van dit onderzoek.

Een subvraag in dit onderzoek, ontstaan door de afbakening interviews af te nemen in woonzorgcentra op humanistische grondslag (zie .3, p.4) is de vraag in hoeverre een humanistische visie, die zich eenvoudig laat verwoorden in het uitgangspunt van het Humanistisch Verbond (HV), 'zelf denken, samen leven', terug te vinden zal zijn in de verwoording van de betekenis van de uitspraak. Een humanistische visie betekent voor mij dat mensen verantwoordelijkheid nemen voor hun handelen, eigen keuzes

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

ed voor hen is.

- Doen bewoners die de uitspraak uiten, een appèl voor steun en/of aandacht voor hun bestaanssituatie op hun omgeving?

Dit onderzoek kan een antwoord genereren waaruit naar voren komt dat respondenten een zelf gekozen levenseinde als wens hebben en daarbij steun vragen.

Steun om een weloverwogen dood in gang te kunnen zetten zoals informatie over een 'doodspil' of informatie over begeleiding naar de dood. Een humanistische visie betekent naast een behoefte om op eigen authentieke wijze keuzes te maken en streven naar autonomie, verbonden zijn met de ander, de omgeving en de samenleving. In deze verbondenheid staan individuele waarden in verbinding met de ander, zijn relationeel omdat wij van elkaar afhankelijk zijn in ons bestaan. Of zoals Elders (1992) dit verwoordt: 'geen enkele mens kan zich in zijn egobesef ontdoen van de andere mens'. Wanneer het leven door een individu zonder waarde

en betekenis wordt ervaren en hij de dood als enige uitweg ervaart, rijst de vraag welke consequenties deze keuze heeft voor deze mens en zijn omgeving en wordt hier een antwoord op gegeven. Vanuit mijn mens-visie waarin ieder individu, vanuit een eigen authentieke wijze een ander nodig heeft, waarin mensen elkaar nodig hebben om het bestaan vorm te geven, kan een geestelijk verzorger tot steun zijn wanneer het leven als een ondraaglijk leven wordt ervaren. Uit dit onderzoek komt een mogelijk verlangen naar de dood naar voren, en de vraag hoe ik mij persoonlijk daartoe verhoud.

1.4 De relevantie van het onderzoek

Praktisch relevant is dit onderzoek voor mijzelf om inzicht te verkrijgen in existentiële situaties zoals bewoners deze beleven. Professionele hulpverleners, familie, mantelzorgers en andere betrokkenen bij bewoners en mogelijk voor de bewoners zelf is dit onderzoek relevant omdat het inzicht verschaft in de achterliggende betekenissen van de uitspraak. Door inzicht in de betekenis van de

behoeften kunnen handvatten aangereikt worden

voor het creëren van een humanere
bestaanssituatie. Tenslotte verwacht ik met de resultaten een bijdrage te
kunnen
leveren aan kwaliteit van zorg bij ouderen en alle betrokkenen door
aanbevelingen te
doen tot humanisering op relationeel vlak waarbij aandacht en betrokken
zijn
kernwaarden zijn.

Theoretisch relevant is dit onderzoek omdat het een bijdrage kan leveren
aan
theorievorming over de overwegingen en behoeften van bewoners die de
uitspraak
doen. Dit onderzoek wil een bijdrage leveren aan verdieping van
existentiële en
spirituele zin van het bestaan. Het onderzoek wil een verdieping zijn naar
theorie
over de aard van zin van, en aard van zin in het leven van ouderen.
Daarnaast
verwacht ik met dit onderzoek een bijdrage te leveren aan de beschrijving
van de rol
en de taak van een humanistische geestelijk verzorger en mogelijk andere
professionele hulpverleners in relatie met bewoners van humanistische
woonzorgcentra.

1.5 Gebruikte theorieën

De laatste jaren wordt de ouderenzorg steeds meer geconfronteerd met
versobering.
In instellingen moet daardoor product en resultaat geleverd worden waarbij
tijd voor
'aandacht en welbevinden' van de zorgontvanger in het geding komt.
Bovendien rijst

de vraag of zorgverleners door deze versobering zelf niet in een
spanningsveld
komen met wat zij in hun attitude als goede zorg ervaren.

-In de ethiek van Tronto (1993), die uitgaat van 'zorg in relatie' (hier ga
ik in
het theoretisch kader, 3.2, p.17 uitvoerig op in), zijn alle betrokkenen
rondom 'zorg'
verantwoordelijk voor aandacht voor een algeheel welbevinden op fysiek,
psychisch,
sociaal, geestelijk en existentieel gebied. In de theorie van Tronto zie ik
een
mogelijkheid humane waarden voor de mens die de uitspraak 'voor mij hoeft
het
niet meer' doet, de zorgontvanger en daarnaast de morele waarde van de
zorgverlener aan bod te laten komen. Een zorgvraag wordt op elkaar
afgestemd. De
theorie van Tronto gebruik ik omdat deze een bijdrage levert tot
humanisering van
'goede zorg'. 'Goede zorg' gericht op de relatie zorgontvanger en
zorgverlener.

sta ik behoud van menselijke waardigheid

identen én van betrokken zorgverleners.

Tronto

benoemt vier dimensies nodig voor 'goede zorg' te weten: -zich zorgen maken over,

(caring about), met als bijbehorende morele waarde aandacht; -zorgen voor, (taking

care), met als bijbehorende morele waarde verantwoordelijkheid; -zorg verlenen

(care-giving), met als bijbehorende morele waarde kundigheid; -zorg

ontvangen (carerecieveving),

met als bijbehorende morele waarde ontvankelijkheid/receptiviteit;

afstemmen van de vraag of de zorgvrager wel zorg wil ontvangen.

-De theorie van Roy F. Baumeister over vervulling van behoeften

Baumeister gaat uit van de gedachte dat het leven, wil een individu zin en betekenis

ervaren, 'meanings of life' aan bepaalde behoeften moet voldoen

(Baumeister, achter

de haakjes in het vervolg afgekort tot Bau, 1991 p.32-47). Deze behoeften

heeft hij in

een kader uitgewerkt en zijn: de behoefte om doelen te stellen in het

leven, waarin

het leven perspectief heeft, 'purpose'; een behoefte waarbij normen en

waarden een

rol spelen 'value' (justification), waarbij de inhoudelijke behoefte van waarde,

rechtvaardiging van belang is; de behoefte aan kracht, 'efficacy', waarbij daadkracht,

en sterk zijn in het geding zijn en de behoefte aan eigenwaarde,

'selfworth'.

Baumeister veronderstelt dat, als een mens deze vier behoeften kan

bevredigen hij

zijn leven als zinvol ervaart. Worden een van de vier niet bevredigd dan

kan het

bestaan als een probleem ervaren worden. Met deze theorie verwachtte ik

inzicht te

krijgen in behoeften van respondenten en zinervaring.

Deze twee theorieën waren mijn uitgangspunt voor dit onderzoek en noem ik de eerste fase. In deze fase werden de interviews afgenomen en een eerste aanvankelijke aanname, de betekenis van de uitspraak als een doodswens te zien,

gecodeerd. Uit de gegenereerde antwoorden van de vertelde verhalen ontstond in

deze fase twijfel over de theorie wat betreft betekenis en zingeving van het bestaan.

Respondenten gaven in hun uitleg behoeftetekorten aan en vulden deze zo goed en

kwaad als dit ging aan. Een tekort van bijvoorbeeld de behoefte regie over het leven

te hebben werd door actieve handelingen ingevuld maar uit de zich

uitvouwende

verhalen kwam een ander beeld naar voren van een diepere laag, en met de theorie

van Baumeister kwam ik niet uit. Uit de verhalen van de interviews bleek dat

dat

varingen niet meer uitkwamen met het leven

verband brachten. Omdat ik een opsomming van schokkende gebeurtenissen niet begreep als antwoord op de vraag naar de betekenis van de uitspraak, heb ik mij verdiept in de theorie van Jorna over breukervaringen

- De visie van Jorna (2008), over breukervaringen en levensthema's als schuld, schaamte en eenzaamheid

Deze gedachtegang heeft mij handreikingen gegeven omdat wat zich in verhalen ontvouwde, gezien en gehoord wilde worden te verstaan (zie 3.5, pp22-25). Breukervaringen zijn ervaringen waardoor een lijn in het leven wordt onderbroken en zin van het bestaan weg kan vallen. Breukervaringen, zoals Jorna deze beschrijft, hebben mij handvatten gegeven om de ervaringen zoals respondenten deze verwoordden tijdens de interviews, op inhoud te verstaan. Een inhoud waarvan levensthema's als existentiële thema's de basis zijn van het bestaan van de mens. Jorna beschrijft existentiële 'poorten', als eenzaamheid, schaamte en of schuld. De 'poorten' zijn als open doorgangen waarin bijvoorbeeld eenzaamheid in een verhaal naar buiten komt, eenzaamheid die door onvoorwaardelijke aandacht voor dat wat er is op dat moment zich kan ontsluiten en tot vernieuwing kan komen.

Een onderliggende betekenis van schuld, schaamte en of eenzaamheid komt uit de verhalen over breuken in het leven, in meer of mindere mate, aan bod in dit onderzoek.

-Het gedachtegoed van Boswijk-Hummel over een openen en sluiten van het hart (zie 3.6, pp25-26).

Zij spreekt over gevoelens als wanhoop of onmacht. Deze gevoelens wilde ik begrijpen omdat deze verweven bleken met de schokkende ervaringen. Zij spreekt van een openen en sluiten van het hart bij schokkende ervaringen in het leven en maakt bijbehorende emoties inzichtelijk. Zij geeft in haar visie aan hoe een hart onbereikbaar of autistisch kan zijn door ervaringen opgedaan in en aan het leven. Bij een onbereikbaar hart verbant een individu zich uit zijn innerlijke hart, bij een autistisch hart sluit een individu zich op in zijn binnenste. Bij beide vormen heeft het individu

een dikke muur om zich heen gebouwd. Met deze visie hoop ik inzicht te verwerven hoe emoties en verwoorde ervaringen in relatie staan met elkaar.

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

it de werkwijze hoe ik onderzoeksvraag heb
in hoofdstuk 2 beschrijf ik de
onderzoeksopzet, de
methode van kwalitatief onderzoek die wordt gebruikt zoals Maso & Smaling
deze
weergeven en de wijze van uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 ga
ik in op
gebruikte theorieën zoals de theorie van Baumeister, een theorie over
behoeften van
de mens, en de zorgethiek van Tronto waarin zorg als relatie centraal
staat. Naast
deze twee theorieën gebruik ik denkwijzen van Jorna en Boswijk-Hummel en
geef ik
mijn reflectie over deze theorieën aan. In hoofdstuk 4 worden de verzamelde
gegevens, zoals deze in hoofdstuk 2 zijn toegelicht, geanalyseerd,
gecodeerd en
uitgewerkt. Tenslotte beantwoord ik in hoofdstuk 5 de onderzoeksvraag met
de
conclusie waarin ik handreikingen geef hoe om te gaan met de uitspraak.
Bovendien
ga ik in op mijn normatieve -reflectieve -professionele handelen in dit
onderzoek en
mijn houding als onderzoeker.

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

In dit hoofdstuk beschrijf ik de wijze waarop de onderzoeksvraag wordt beantwoord. Het hoofdstuk geeft een weergave van gemaakte keuzes voor de onderzoeksmethode, de respondenten, de methode van werving, een afbakening van het te onderzoeken gebied en de goedkeuring.

2.1 Methode van onderzoek

Dit onderzoek richt zich op ouderen; zij zijn mijn bron van kennis en mijn object van studie. Ouderen die de uitspraak doen dat het leven voor hen niet meer hoeft, worden onderzocht. Door het luisteren naar de verhalen tijdens de interviews met deze ouderen hoop ik de achterliggende betekenis van de uitspraak te kunnen achterhalen. Een betekenis waarvan ik in eerste instantie aanneem dat deze een doodswens inhoudt. Daarnaast verwachtte ik een antwoord te krijgen op datgene wat respondenten nodig hebben als zij de uitspraak doen. De wijze waarop ik antwoord wil krijgen op de onderzoeksvraag is die van de kwalitatieve onderzoeksmethode zoals Maso & Smaling deze ontwikkeld hebben. Kwalitatief onderzoek definiëren zij als volgt (M&S 2004, p.9)²: 'een vorm van empirisch onderzoek die zich laat typeren aan de hand van de wijze van informatie verzamelen, het soort analyse, de onderzoeksopzet, het onderwerp van onderzoek en de rol van de onderzoeker.' In een empirisch onderzoek kan een gebruikte theorie getoetst worden op zijn consequenties. Aan de hand van vooraf gemaakte veronderstellingen, een verzameling vermoedens, wordt de gebruikte theorie getoetst en onderzocht op zijn feilbaarheid. Het aanvaarden, dan wel verwerpen en inbrengen van andere vooronderstellingen, verdiept de wetenschappelijke kennis van gebruikte theorie (de Vries, 1995 p.62-67). De methodes van kwalitatief onderzoek om informatie te verzamelen zijn: documentverzameling, participerende observatie en interviews afnemen. In dit onderzoek gebruik ik de open en flexibele interviewmethode om het benodigde materiaal te verzamelen waarmee de onderzoeksvraag beantwoord kan worden.

Voor de methode van informatie verzamelen, zoals het afnemen van interviews zijn bepaalde handelingswijzen nodig zoals: a: aandacht voor het object van onderzoek, b: een open en flexibele houding, c: het belang van zowel geïnterviewde als

² In dit onderzoek gebruik ik gedachten uit de methode van Maso&Smaling 2004 en kort ik achter de haakjes af met M&S.

: het gebruik van alledaagse natuurlijke

: het stellen van één beginvraag (M&S p. 88-89).

Hieronder volgt een uitleg van bovenstaande items zoals ik deze in dit onderzoek heb gebruikt.

Ad.a Aandacht voor het object van onderzoek (in dit onderzoek spreek over de bewoner) met zijn verhaal betekende voor mij de geïnterviewde tot zijn recht laten komen. Het persoonlijke verhaal waarin de betekenis van de uitspraak uitgelegd wordt, is onderwerp van mijn zoektocht omdat 'die ander mij aangaat' zoals Hoogeveen dit noemt (Jorna 1997, p. 40). Mijn visie als interviewer is dat geïnterviewden de deskundigen zijn van de betekenisgeving van het eigen verhaal. Een eigen verhaal, waarvan, naar mijn ervaring, de realiteit niet altijd klopt. Alleen geïnterviewden zelf kunnen aangeven wat de achterliggende betekenis is zoals zij deze ervaren.

Ad.b Een open en flexibele houding is nodig om dat wat zich aandient, wat mij vreemd en onbekend voorkomt, binnen de grenzen van het onderzoeksthema, te kunnen exploreren. Deze houding heb ik aangenomen door tijdens de interviews open mee te bewegen met de respondenten terwijl zij vertelden over de betekenis van de uitspraak. Dit hield in dat ik luisterde, interpreteerde en wilde begrijpen wat bedoeld werd en doorvroeg.

Ad.c Naast aandacht voor het object van onderzoek, de geïnterviewde zelf, met zijn persoonlijke verhaal, (M&S, p.74), doet ook de interviewer ertoe, in kwalitatief onderzoek. Als interviewer heb ik me kunnen tonen door mezelf te laten zien op momenten dat ik geraakt werd, door in te gaan op het gehoorde en vragen te stellen over een juiste interpretatie en een juist verstaan. Als interviewer voelde ik me verbonden en betrokken bij de ander en zijn verhaal. Erbij blijven, in afstand en nabijheid, maakte een verdieping van de interviews mogelijk. Beiden, geïnterviewde en interviewer, doen er toe, in wederkerigheid. Wederkerigheid als een toegewijd zijn van interviewer voor dat wat op het spel staat bij de geïnterviewde en de geïnterviewde die zich wil en kan laten tonen in wat er leeft. Bovendien wil ik de ander in zijn waarde laten in respect voor diens werkelijkheid en voor datgene wat van belang ervaren wordt. De geïnterviewde, met zijn 'eigen-aardige' als persoon (M&S, p.11) dit noemen, en de onderzoeker/interviewer die de ander met betrokken

anuit diens perspectief.

viewer zich kan verplaatsen in het perspectief van de ander, 'role-taking' (M&S, p.110). Verplaatsen in de positie van de ander zie ik als

een zoeken naar begrip voor wat die ander aangeeft, kunnen invoelen wat die ander laat zien en in gesprek gaan met die ander over wat zich aandient.

Ad.e Een ander kenmerk van kwalitatief onderzoek is, (M&S, p.9-11), gebruikmaken van alledaagse, natuurlijke taal. Voor mij is dit een belangrijk punt van keuze geweest voor het gebruik maken van de methode van kwalitatief onderzoek. Doordat tijdens het interview respondenten op geheel eigen wijze, in eigen woorden, uiting konden geven aan de betekenis van de uitspraak, voelden zij zich gerespecteerd. Zo vertelden zij open en oprecht waarom het leven voor hen niet meer hoeft.

Ad. f Een open interview, zoals Maso & Smaling dit voorstaan, heeft als voordeel dat in deze methode één beginvraag gesteld kan worden, waarop de respondent als individu open en volgens eigen inzicht antwoord kan geven op de gestelde vraag. In dit onderzoek heb ik één vraag, de vraag naar de betekenis van de uitspraak. Na deze vraag heb ik respondenten de ruimte gelaten voor de invulling van het onderwerp van onderzoek, waarbij respondenten, ieder op geheel eigen wijze, inhoud hebben gegeven aan de betekenis van de uitspraak. Een nadeel van deze methode bleek dat de gerichte vraag een enkele maal meer uitleg nodig had, zoals 'hoe is het leven nu voor u, hier in dit woonzorgcentrum?' om tot betekenisgeving te komen.

Andere reden voor mijn keuze voor een kwalitatieve onderzoeksmethode zijn de weinige gegevens die bekend zijn over de betekenis van de uitspraak; door interviews af te nemen hoop ik mijn kennis over dit onderwerp te vergroten.

2.2 De respondenten

In dit onderzoek richt ik me op ouderen, bewoners van twee woonzorgcentra op humanistische grondslag. Mijn keuze voor ouderen, wonend in humanistisch woonzorgcentra, heeft enerzijds te maken met mijn diepe belangstelling, voor ouderen en hun verhaal van een geleefd en doorleefd leven. Anderzijds met de wijze waarop ieder individu, op eigen authentieke wijze, omgaat met en betekenis geeft, aan ervaringen zoals verlies, achteruitgang, eenzaamheid, vreugde en verdriet.

alle respondenten kruisen. De leeftijd tussen de zeventien en tweeënegentig jaar. Een humanistische visie werd in beide woonzorgcentra uitgedragen, waarin 'vrijheid' als waarde centraal staat. Vrijheid, waarin zelf keuzes maken, zelf verantwoordelijkheid nemen, met in acht neming van de ander en diens omgeving (vrij naar informatieboekje Burgemeester van Randwijckhuis) het

uitgangspunt is. Ouderen die in hun laatste levensfase in een woonzorgcentrum leven en wonen, hebben de keuze voor deze woonvorm over het algemeen niet uit vrije wil gemaakt, zij konden meestal niet anders. Zij hebben hulp nodig omdat zij door beperkingen niet meer (geheel) voor zichzelf kunnen zorgen. Zij moeten zich verhouden tot wat er zich in hun bestaan voordoet door verschillende vormen van achteruitgang. Dit kan tegenstrijdige gevoelens oproepen waarbij spanningsvelden ontstaan zoals: hoe de eigen autonomie bewaken en toch kwetsbaar mogen zijn, hoe het leven invulling geven in een algehele langzame en soms snelle achteruitgang waardoor actieve deelname aan de maatschappij wordt beknop. Dergelijke factoren bleken vragen naar zin en inhoud van het leven op te roepen; vragen of dit leven nog wel nuttig en zinvol zou zijn. De verzuchting dat 'het niet meer hoeft' werd in dergelijke situaties verwoord.

2.3 Afbakening van het gebied

Het aantal respondenten en het gebied van onderzoek vormen mijn afbakening. Het aantal respondenten bij wie interviews zijn afgenomen is vijf. Tijdens een interview bleek een zesde respondent niet in staat de beginvraag te beantwoorden door vergeetachtigheid. Vijf respondenten bleken wel ontvankelijk te zijn voor de beantwoording van de expliciete vraag en uitleg naar de inhoud van de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer'. Dit misschien geringe aantal van vijf respondenten is voldoende om te streven naar inzicht van enige belangrijke achterliggende inhoud van de uitspraak. Datgene wat zich in de verhalen van de interviews laat onthullen, hoe divers deze ook zijn, kan duidelijkheid geven over de betekenis. Een andere reden voor een gering aantal geïnterviewden heeft te maken met de tijdsspanne voor dit onderzoek; een groter aantal respondenten zou het aantal uren van dit onderzoek ver overschrijden, omdat de interviews uitgebreid en met aandacht werden

den getranscribeerd. De respondenten, vier
open keuze geweest. De afbakening van
ische woonzorgcentra is een praktische en
heeft
te maken met mijn praktijkervaring als humanistisch geestelijk verzorger,
zowel in
opleiding tijdens mijn stage, als tijdens mijn werk als humanistisch
raadvrouw in
een dergelijke setting. De keuze voor centra met een humanistische visie is
naast een
praktische, namelijk een opgebouwd netwerk, tevens een keuze waarin ik een
uitdaging zie. De uitdaging hoe en of een humanistische visie terug te
vinden zal
zijn in de interviews; een visie waarin zelfbeschikking,
verantwoordelijkheid nemen
voor het eigen handelen, in vrijheid keuzes maken en in dit alles verbonden
zijn met

de ander en de omgeving tot uitdrukking komt. Daarnaast kan het interessant
zijn of
de geografische ligging van een van de woonzorgcentra in de zogenaamde
'biblebelt3
'.

2.4 Werving van respondenten

De humanistisch geestelijk verzorgers en zorgcoördinatoren van twee
woonzorgcentra heb ik benaderd, door zowel schriftelijk als mondeling mijn
onderzoeksvorstel voor te leggen en toe te lichten. Tevens heb ik de
directeur en de
locatiemanager van beide humanistische woonzorgcentra gevraagd om
goedkeuring
voor het doen van onderzoek op locatie. De geestelijk verzorger en
zorgcoördinatoren heb ik gevraagd heb ik gevraagd de bewoner direct te
benaderen
met de vraag voor medewerking en goedkeuring aan dit onderzoek, als de
uitspraak
gedaan werd. Daarnaast heb ikzelf bewoners benaderd als humanistisch
raadvrouw
van het humanistisch woonzorgcentrum waar ik werkte. Twee respondenten zijn
geworven door de geestelijk verzorger van mijn vorige stageplaats, waar ik
met een
van de respondenten tijdens de stage ondersteunende gesprekken heb gevoerd.
Vier
respondenten zijn geworven in het woonzorgcentrum waar ik op dat moment
werkte, waarvan twee respondenten door zorgcoördinatoren zijn aangemeld en
twee
respondenten heb ikzelf gevraagd. Met deze laatste twee voerde ik als
humanistisch
raadvrouw in deze werkperiode ondersteunende gesprekken waarbij zij de
uitspraak bezigden. Eén van de respondenten, aangemeld door de
zorgcoördinator,
bleek niet in staat antwoord te geven op de betekenis van de uitspraak; zij
was te
moe en verward op moment van contact.

De vraag aan anderen, geestelijk verzorger en zorgcoördinatoren om
respondenten te

end omdat bewoners 'aardig' wilden zijn
interviews. Respondenten gaven aan dat zij geen
'nee'
wilden zeggen tegen de geestelijk verzorger of zorgcoördinator. Zij deden
de
uitspraak, maar aarzelden of zij hierover met anderen van gedachten wilden
wisselen. Dit gegeven heb ik meegenomen bij de aanvang van de interviews
door dit
ter sprake te brengen. Vertrouwen in mij, gezien willen worden als
respondent met
een eigen verhaal, er toe doen, waren belangrijke items om mee te werken
aan dit
onderzoek.

3 De bijbel-gordel van Zeeland naar Overijssel waar veel streng gelovigen
wonen.

2.5 Het materiaal verwerken en coderen

Het kwalitatief onderzoek en de stappen uit het empirisch leeronderzoek
(Weidema
& Janssen), heb ik gebruikt om het verzamelde materiaal te analyseren en
coderen.
De stappen die ik heb gezet zijn: een veronderstelling maken, een aanname
en
hypothesevorming schrijven, en deze coderen. Als veronderstelling ben ik
uitgegaan
van de gedachte dat respondenten 'het leven' niet meer willen leven omdat
dit
zinloos is geworden. In de eerste hypothese ga ik uit van de uitspraak als
een
betekenis van een doodswens. In hoofdstuk drie schrijf ik gebruikte
hypotheses in
zijn geheel uit, in hoofdstuk vier geef ik aan hoe ik de hypothesen heb
gecodeerd en
beargumenteer ik de nodige verandering. Het toetsen van 'negative cases'
(M&S,
pp71-73), waarbij voorlopige aannames en hypothesen veranderd moesten
worden
(zie hfdst 3, pp21-22), bleek niet alleen na lezen en herlezen nodig, maar
ook door
afstand en nabijheid onder de loep te nemen. Dit laatste bleek nodig omdat
tijdens de
uitleg over de betekenis van de uitspraak diepe gevoelens naar boven kwamen
zoals
boosheid, verdriet of machteloosheid. Vertrouwen en betrokkenheid was de
basis
van waaruit de respondenten zich vanuit hun hart leken te uiten. Met
oplettendheid
en een kritische houding heb ik naar mijn eigen selectieve geheugen en een
betrokken houding moeten kijken en naar mijn geraakt zijn tijdens de
interviews. De
opnames van de interviews hebben me hierbij geholpen, om juist te horen en
verstaan wat respondenten vertelden. Daarnaast zijn memos en gemaakte
aantekeningen steeds weer nodig gebleken om recht te doen aan de
respondenten en
hun verhaal. Een mogelijke bedoeling van woorden en draagwijdte van
gevoelens

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

dieping van andere bronnen in een later
aanvankelijke hypothesen maakten dat ik
naast
de tot dan toe gebruikte theorieën van Tronto en Baumeister, andere bronnen
heb
aangeboord om inzicht te krijgen in wat er innerlijk leefde.

In het volgende hoofdstuk, hoofdstuk 3, beschrijf ik het theoretisch kader
en de
hypothesevorming. De gebruikte theorieën van Baumeister, een theorie over
behoeften van de mens, zorgethiek van Tronto, denkwijzen van Jorna en
Boswijk-
Hummel, worden beschreven. Het theoretisch kader en beantwoording van de
onderzoeksvraag worden aangegeven.

In dit hoofdstuk beschrijf ik welke theoretische inzichten en concepten ik in dit onderzoek heb gebruikt. Het omvat zowel een weergave van de bronnen die ik heb gebruikt als het fundament voor het hypothetisch kader en de analyse die ik ten aanzien van de uitspraak en zijn betekenis heb gevormd. Bovendien beschrijf ik in de inleiding de stappen die in de verschillende fases van dit onderzoek zijn gezet.

3.1 Inleiding tot theorievorming

De bronnen waaruit ik in dit onderzoek put richten zich vanuit verschillende visies op de mens en zijn bestaan. Bewoners die aan mij de uitspraak doen, wenden zich als het ware tot een ander, richten zich in hun zijnssituatie tot die ander en willen gehoord worden. De ander, toehoorder en luisteraar, kan en mag delen in een explicatie waarom 'het leven niet meer hoeft'. Een ethiek van de zorg die voorwaarden stelt aan aandacht en verantwoordelijkheden om goede zorg rondom een zorgontvanger, in dit onderzoek de bewoner, te genereren, is die van Joan Tronto.

-Tronto ziet 'zorgen' als een maatschappelijke en politieke ethische noodzaak om 'goede zorg' te verlenen. 'Goede zorg' bestaat, volgens Tronto, uit een betrokken houding van zowel de samenleving, de instellingsomgeving en direct betrokken zorgverleners van een zorgontvanger; zij zijn met elkaar verbonden en gaan in zorgen een relatie met elkaar aan. Deze theorie heb ik in dit onderzoek gebruikt om mogelijkheden van humanisering te exploreren, om het leven draaglijk te maken (in 3.2, p.17 kom ik hier op terug).

-Een andere theorie concept die ik heb gebruikt om inzicht te krijgen in de strekking van de uitspraak is de behoeftentheorie van Roy F. Baumeister (1991).

Baumeister gaat uit van de gedachte dat ieder mens existentiële behoeften heeft, dagelijkse behoeften en levensbeschouwelijke (zie in 3.3, pp19-20). Deze behoeften geven betekenis aan het leven en zouden mij inzicht geven, zo verwachtte ik, over de betekenis van de uitspraak. Tijdens het beluisteren van de interviews en na de eerste analyse en codering bleek het ontbreken van behoeften wel het bestaan van

...niet de achterliggende betekenis van de
... behoeften, bijvoorbeeld het verzachten van
eenzaamheid door bezoek van een vrijwilliger, bleek niet de inhoud van de
vertelde
verhalen. Respondenten vertelden in de uitleg over schokkende ervaringen
waaruit
verdriet over verlies van dierbaren of boosheid over een geïsoleerd leven,
naar voren

kwam. Een innerlijke pijn om het zijn, om ertoe te doen kwam naar buiten.
Zin in en
van het leven werd niet gevonden door een mogelijk maakbare invulling van
behoeften, zo leek het.

In deze fase van het onderzoek ontstond onzekerheid over de ingeslagen weg
en de
theorie over het leven inhoud geven door een invulling van behoeften en de
betekenis van een uitspraak. In deze fase heb ik mij verdiept, ook om een
persoonlijke twijfel en onmacht te er- en herkennen, in de visie van Jorna
zoals
beschreven in zijn boek 'Oprechte woorden' (2008). Het gedachtegoed zoals
in dit
boek verwoord, heeft mij handvatten gegeven de vertelde verhalen te
begrijpen en
verstaan.

-Jorna spreekt van breuken in het leven, en onderscheidt betekenis en zin
van het
leven. Op deze twee betekenissen ga ik later in (3.5, pp22-25). Door
analyse van de
data is in een latere fase van dit onderzoek deze theorie als derde bron
toegevoegd.

-Een vierde bron die in deze latere fase is toegevoegd, is die van Riekje
Boswijk- Hummel (2004). Haar gedachtegoed over gevoelens komend vanuit 'het
hart' zoals zij dit noemt, hangen nauw samen met dat wat zich innerlijk in
een mens
afspeelt.

Wanneer een individu ervaart dat het leven niet meer geleefd wil worden
omdat het
voor hem ondraaglijk is, kunnen gevoelens in het geding zijn. Tijdens de
interviews
vertelden respondenten hun verhaal dat verweven bleek te zijn met
emotionele
reacties. Boswijk-Hummel geeft weer hoe een individu zijn gevoelens, zij
noemt dit
'het hart', kan openen en/of afsluiten voor gebeurtenissen in heden,
verleden en
toekomst (zie 3.6, pp25-26). Deze bron betekende voor mij een verdieping,
een extra
toevoeging aan het gedachtegoed van Jorna omdat door breukervaringen in het
leven een hart gesloten kan worden en woorden en gevoelens door elkaar
lopen.

van hypothese 2 aangenomen dat onmacht,

en met de uitspraak, een aanname vanuit
ervaring, had ik deze gevoelens niet eerder gekoppeld aan het gedachtegoed
van
Boswijk-Hummel.

In de volgende paragrafen beschrijf ik de zorgethiek van Tronto en de
theorie van
Baumeister, een opmaat voor de aanvankelijke hypothesen. Daarna leg ik
verantwoording af voor het gebruik van de theoretische concepten van Jorna
en
Boswijk-Hummel. De begrippen noodkreet en hartekreet worden uitgelegd en
een

keuze gemaakt. Een omvorming van de aanname van doodswens tot hartekreet en
de nieuw gevormde hypothesen worden benoemd.

3.2. De zorgethiek van Joan Tronto

Ouder worden is een onomkeerbaar proces in de voortgang van het leven.
Ieder
individu ervaart dit ouder worden op eigen wijze en geeft dit op
authentieke wijze
vorm. De ene oudere mens kan zich creatief verhouden tot het proces waarin
achteruitgang op velerlei vlak niet te vermijden is, de ander worstelt in
onmacht met
dit gegeven. De dagelijkse praktijk van het werken met ouderen in
woonzorgcentra
en verpleeghuizen leerde mij, als ergotherapeut, als geestelijk verzorger
i.o., en als
humanistisch raadvrouw dat ouderen zich niet (altijd) gehoord weten,
eenzaam
kunnen zijn, zich geïsoleerd voelen, of ervaren dat zij niets meer voor de
samenleving betekenen. Bewoners van woonzorgcentra zijn aangewezen op de
kleine leefomgeving van het huis waarin zij leven en wonen. Contacten met
medebewoners, verzorgenden, geestelijk verzorger en andere betrokkenen
spelen
een belangrijke rol in het dagelijkse bestaan en zijn niet zelf gekozen. De
zorgethiek
van Joan Tronto (1993) past in mijn visie hoe bewoners, verzorgenden,
geestelijk
verzorgers en alle andere betrokkenen rondom deze bewoners respectvol met
elkaar
om kunnen gaan. Aandacht, verantwoordelijkheid, competentie, beantwoording
en
integriteit van zorg, zorg als relatie, zijn kernwaarden. De theorie van
Tronto is voor
mij een bron van inspiratie geweest voor de plaats en ruimte van een
bewoner; de
ruimte nodig om de betekenis van de uitspraak te kunnen duiden.

In deze theorie wordt 'zorg' als volgt omschreven:

'een typisch menselijke activiteit die alles omvat wat wij doen om onze
'wereld' in stand te

stellen om daarin zo goed mogelijk te
ze existentie, en onze omgeving die we
trachten samen te
weven tot een complex web, dat het leven ondersteunt.' Zorg begint en
eindigt, aldus
Tronto, bij de relatie die we onderhouden met een kwetsbare en afhankelijke
ander
(Weidema en Janssen, 2005). Mensen hebben elkaar over en weer nodig, in
geven en
ontvangen. Wanneer een bewoner de uitspraak voor mij doet, is het nodig dat
ik als
onderzoeker deze uitspraak hoor, competent ben om zorgvuldig naar de
bewoner te
luisteren, opensta voor het onverwachte en onherkenbare en er voor die
ander, de
geïnterviewde, te zijn. Daarnaast betekent 'goede zorg' in de theorie van
Tronto dat
de bewoner een keuze kan maken of hij zorg wil ontvangen, bereid is in deze
relatie
autonoom te zijn en zich wil laten zien aan die ander. 'Goede zorg' omvat
volgens de
zorgethische gedachte van Tronto vier dimensies:

-zich zorgen maken over, (caring about), met als bijbehorende morele
waarde
aandacht

-zorgen voor, (taking care), met als bijbehorende morele waarde
verantwoordelijkheid

-zorg verlenen (care-giving), met als bijbehorende morele waarde
kundigheid

-zorg ontvangen (care-receiving), met als bijbehorende morele waarde
ontvankelijkheid/receptiviteit; de zorg afstemmen op de vraag van de
zorgvrager.
De eerste dimensie houdt in dat aandacht en betrokkenheid voor 'goede
zorg', als
basis in de samenleving aanwezig dient te zijn.

De tweede dimensie vraagt om verantwoordelijkheid dragen en nemen om 'goede
zorg' uit te voeren; vraagt om voorwaarden te scheppen en
verantwoordelijkheid
nemen.

De derde en vierde dimensie staan in directe relatie met elkaar; enerzijds
vraagt
goede zorg om een deskundig handelen, om een competente houding ten
opzichte
van de ander, een bereidheid van zorgverleners om de behoefte aan gevraagde
zorg
te inventariseren en serieus nemen; anderzijds staat de ontvanger centraal,
die zorg
wenst en wil ontvangen en een bereidheid toont aan te geven welke zorg hij
behoeft.

De theorie van Tronto is voor mij van waarde omdat deze ingaat op een
zorgwijze

ang is. In een voorbeeld wil ik dit
afgenomen bij een bewoner die slecht ter
been was.
Hij bood mij een kopje thee aan waarop ik hem vroeg of ik kon helpen met
het
vervoer van de kopjes. Deze bewoner vond dat hij dit als gastheer zelf
moest kunnen,
hoeveel moeite dit hem ook kostte. Wat later tijdens het interview vroeg
hij mij of ik
toch een helpende hand wilde bieden bij het tweede kopje thee. Voor mij
geeft dit
voorbeeld, hoe klein het ook is, een relatie weer met de bewoner waar zowel
de
bewoner als ikzelf er toe doen. In relatie zijn geldt voor de instelling
die inbedding
mogelijk maakt om te komen tot goede zorg zowel financieel als in
uitwerking.
Bewoners die de uitspraak doen, richten zich in hun zijnssituatie tot een
ander, doen
een appel op die ander. Door open te staan voor de inhoud van de uitspraak,
kan de
ander, de toehoorder en luisteraar mee bewegen in het verhaal van die
ander, waarin
'het leven niet meer hoeft'. Tronto poogt in haar theorie nadrukkelijk de
ontvangende persoon een actieve plek te geven.

In deze tijd, waar een hulpverlener zich moet verantwoorden voor zijn
handelingen
die aan tijd gebonden zijn (een steunkous moet in vijf minuten aangetrokken
zijn; de
humanistisch geestelijk verzorger wordt gevraagd aanwezigheid en tijdstip
van een
contact te registreren) is tijd een kostbaar goed en resultaat moeten te
meten zijn.

Voor het bieden van ruimte waarin tijd en een luisterend oor van belang is
voor het
algemeen welzijn van bewoners waarin zijn existentiële vragen gehoord
worden, is
een instelling en in breder perspectief de maatschappij, verantwoordelijk
voor het
scheppen van voorwaarden. 'Goede zorg', zoals Tronto deze voorstaat, vraagt
om
een respectvolle en oprechte houding in een zorgen voor elkaar, van
zorgverlener en
zorgontvanger en anderen. 'Goede zorg' is zo een ketting waar alle schakels
in elkaar
grijpen en op een verantwoorde wijze wordt ingezet: de instelling die
kennis heeft
over datgene wat aan zorg nodig is en hiervoor borg staat; de
verantwoordelijken die
voorwaarden scheppen; de directe zorgverleners die kundig en toegewijde
zorg
verlenen aan zorgontvangers; de zorgontvangers zelf die aangeven of zij
zorg willen
ontvangen en open staan voor de mens die hen verzorgt.

theorie over behoeften

theorie over behoeften van een individu, zoals hij

deze
verwoordt in zijn boek 'Meanings of life' (Bau, 1991) geeft mij handvatten
om het
tweede gedeelte van de onderzoeksvraag, dat wat respondenten aangeven nodig
te
hebben, te beantwoorden. De theorie gaat in op existentiële behoeften van
de mens
en koppelt datgene wat een individu nodig heeft en/of tekort komt in zijn
bestaan
aan behoefte-indicaties. Behoeften aan zin en betekenis van het leven,
'needs for
meaning' (Bau, p.32-47), staan in relatie met betekenis en inhoud van het
leven, een
overstijgende levensbeschouwelijke basis. Daarnaast staan behoeften in
relatie met
dagelijkse kleine dingen van het leven, gebaseerd op een persoonlijke
basis. Deze
beide bases heeft hij samengevoegd tot één raamwerk van al wat een individu
nodig
heeft. Dit raamwerk, of kader, omvat vier behoeften met zijn betekenissen
waarin
een breed domein, zoals gezin, werk, familie, liefde en religie, lijden en
geluk, en
veranderingen in het leven zijn ondergebracht. Deze vier behoeften en
betekenissen
benoemt hij als volgt:

-de behoefte om doelen te stellen in het leven, 'purpose', waarbij men
verwacht dat
aan het doel beantwoord wordt. Een inhoudelijke betekenis, doelgerichtheid,
wordt
verbonden met levensperspectieven die mensen ontwikkelen.

- de behoefte aan waarde, 'value', waarbij normen en waarden een rol
spelen. De
inhoudelijke behoefte van waarde noemt Baumeister 'justification',
rechtvaardiging.
Waarde houdt in gemotiveerd zijn om tot actie handelen te komen en de
mogelijkheid hebben deze handeling te beschouwen en kunnen evalueren.

- de behoefte aan kracht, 'efficacy', waarbij daadkracht in het geding is.
Waar
capabel en sterk zijn van belang is. Kracht heeft een individu nodig om een
doel te

bereiken, en om waardevol te handelen. Kracht gaat volgens Baumeister samen
met
enige grip op het leven hebben.

-Tenslotte de behoefte aan eigenwaarde, 'selfworth'. Deze verbindt
Baumeister met
hoe je als individu positief dan wel negatief naar jezelf kunt kijken en
het eigen
handelen kunt zien tegen het licht van goed of kwaad. Eigenwaarde hangt
nauw
samen met zelfrespect en respect voor anderen.

...s een mens deze vier behoeften kan

worden een van de vier niet bevredigd dan

kan het bestaan als een probleem ervaren worden.

De respondenten in dit onderzoek zijn ouderen die aangeven dat het leven voor hen niet meer hoeft. Het kan zijn dat zij, door ouderdom, door ziekte of door verlies geen doel meer hebben in het leven op het moment dat zij de uitspraak doen. Mogelijk hebben zij geen idee hoe om te gaan met wat hen is overkomen en te komen tot een samenhangend geheel. Respondenten kunnen zich door gebeurtenissen afvragen aan welke waarde het leven voor hen moet voldoen, of zij er zelf nog toe doen, voor zichzelf maar ook voor een ander. Wat respondenten waardevol vinden, wat zij als gemis ervaren, wat zij verlangen in hun leven en daarin nodig hebben, verwacht ik in de interviews te beluisteren. De behoeften zoals Baumeister deze heeft beschreven koppel ik bij de uitwerking aan de gevonden data waarbij ik uitga van aannames (zie 3.7, pp27-28). Het tweede gedeelte van de onderzoeksvraag, 'In hoeverre geven bewoners aan wat zij nodig hebben als zij de betekenis duiden? verwacht ik met deze visie over behoeften te beantwoorden.

De bovengenoemde theoretische verkenningen zijn een opstap geweest voor dit onderzoek en vormen de basis waarop ik de aanvankelijke hypothesen heb uitgewerkt.

3.4 Hypothesevorming

Bovengenoemde theoretische verkenningen van Tronto en Baumeister zijn een opstap geweest voor dit onderzoek en vormen de basis waarvan ik de aanvankelijke hypothesen heb geformuleerd.

Aanvankelijk ben ik gestart met de gedachte dat de betekenis van de uitspraak een doodswens inhoudt. De uitspraak zou in relatie staan met een leven dat niet meer geleefd wil worden omdat er geen levenszin meer ervaren wordt. De bewoner wil daadwerkelijke dood omdat er geen uitzicht meer is op een zinvol leven en hij het leven als een worsteling ervaart waarbij de dood een uitkomst zou zijn. De eerste

twee aannames staan in relatie tot deze wens te willen sterven. De basis voor deze hypothese is de gedachte van Baumeister over de noodzaak van invulling van

...us wil het leven van waarde zijn. Ervaart
...de dan kan het leven als een leven zonder
zin en
reden tot een doodswens. Een doodswens die gepaard kan gaan met een
innerlijk
stuurloos zijn waardoor emotionele reacties ontstaan. Als bovendien geen
tijd wordt
vrijgemaakt voor degene die de uitspraak in wanhoop en/of onmacht doet,
hoeft het
leven niet meer en lijkt de dood een uitkomst. De eerste aannames luiden als
volgt:

Hyp. 1a: wanneer respondenten de uitspraak doen, wordt hiermee een
doodswens bedoeld

- Een doodswens heeft de betekenis dat met de situatie of gebeurtenis in
het
leven niet geleefd kan worden en daardoor een verlangen naar de dood een
uitkomst zou zijn
- De wens dood te willen in relatie tot de uitspraak, wordt expliciet
benoemd
tijdens de interviews

Hyp. 2: als een doodswens de onderliggende betekenis van de uitspraak is,
dan gaat dit
gepaard met intens emotionele reacties

- Intens emotionele reacties: reacties als machteloosheid, wanhoop,
uitzichtloosheid, gelatenheid, wanhoop, ondraaglijkheid, boosheid en/of
onvrede worden getoond en/of geuit

De volgende twee hypothesen in deze fase gevormd, zijn niet gecodeerd en
uitgewerkt omdat ik niet uitkwam met de theorie van Baumeister. Deze
hypothesen
zijn een verlengde geworden van de herziene nieuwe hypothesen nadat ik én
de
aanvankelijke hypothesen moest veranderen en de theorie heb aangepast:

- Als respondenten door diepe intense emoties geen richting meer weten in
het huidige
bestaan, dan zoeken zij een vorm van behoefte-invulling om te overleven
- Als respondenten zich gezien en gehoord weten in hun bestaanssituatie dan
zorgt dit
voor een draaglijker bestaan

lering

deze codering van de hypothese als een doodswens, bij vier van de vijf respondenten werd weerlegd, wilde ik een nieuwe hypothese inbrengen een gangbaar proces in een kwalitatief onderzoek. De hypothesen 1a en

daardoor ook 2, omdat deze in het verlengde van hypothese 1a is gemaakt, moesten voor vier respondenten herzien worden.

Uit de verhalen kwam een ander, dieper gebied naar voren. De aanvankelijke hypothesen 1a en 2 werden weerlegd en hebben geleid tot andere bevindingen van een verdiept verstaan. Een verdiept kunnen verstaan heeft voor mij als onderzoeker geleid tot meer dan een verandering van hypothese. Een verdieping van inhoud van hetgeen verteld en getoond werd tijdens de interviews was nodig. Ik ben een andere weg ingeslagen, een weg vol verwondering over wat er op mijn pad kwam.

Hieronder beschrijf ik hoe ik tot inbreng deze visies ben gekomen en aan de hand van deze visies nieuwe hypothesen heb gevormd.

3.5 Ton Jorna, een visie over breukervaringen en zinvinding

Zoals eerder gezegd is deze visie in een latere fase onderdeel van dit onderzoek geworden. De interviews waren reeds afgenomen en een eerste analyse en codering uitgevoerd. Opmerkelijk uit de analyse was de verwoording van de uitleg als een opsomming van schokkende ervaringen in het leven. Respondenten spraken allen over breuken in hun leven. Daarnaast verwoordden zij de huidige levenssituatie als een situatie waarvan zij niet hadden kunnen bedenken dat dit hen zou overkomen en toonden heftige gevoelens, als onmacht, wanhoop en uitzichtloosheid. Uit de emotionele verhalen ontwaarde ik een diepere, andere laag, waarbij eigenwaarde of regie over het leven hervinden. In mijn zoektocht naar inzicht over dat wat verteld werd ben ik op zoek gegaan en uitgekomen bij de theorie van Jorna. Zijn gedachtegoed over breukervaringen, hoe mensen hiermee om kunnen gaan en het onderscheid tussen zin ervaren en betekenis ervaren, gaven mij houvast de vertelde verhalen van respondenten op inhoud te verstaan.

De begrippen 'zin' en 'betekenis' kent Jorna de volgende betekenis toe:

volgt: 'als iets dat mensen zelf min of

lan, met andere woorden, sprake van een

wilsact van

de actor om het 'zo' te zien, om er 'deze' betekenis aan te geven' (Jorna, 2008, p.94).

Onder 'zin' verstaat hij:

- 'zin, voor dat wat wordt gevonden door diepte te zoeken in situaties die worden aangegaan en verteerd en aldaar, in die diepte, verrassenderwijs en in zekere zin passief worden ontdekt.'

In mijn zoektocht naar de inhoud van de vertelde verhalen waarin

breukervaringen

werden verwoord, was dit verschil tussen zin en betekenis van belang omdat de

ervaringen als feiten werden verteld.

Een breukervaring beschrijft Jorna als volgt:

- 'Een situatie of gebeurtenis kan een breuk teweegbrengen in de mens zelf en tussen deze mens en zijn wereld; alles wordt anders, vaste betekenissen wankelen en dat brengt een noodzaak tot verhalen met zich mee. Wanneer zich een breukervaring tussen de persoon en de wereld voltrekt, is de persoon niet meer zeker van zijn plaats in het tot dan toe bekende verhaal van zijn leven'. (2008, pp88-93).

Jorna geeft aan dat gebeurtenissen als verbreking van samenhang worden ervaren

'een doorgaande lijn van het leven wordt doorbroken' (2008, p.90).

In het leven van respondenten was achteruitgang en verlies het leven binnengeslopen. Verlies, verdriet, eenzaamheid kunnen een scheuring in de mens

zelf teweeg brengen, een scheur die niet te repareren lijkt. Een verlies kan

onverdraaglijk zijn op dat moment in die situatie waarin de uitspraak gedaan wordt.

Een bestaan kan wanneer vanzelfsprekendheden zijn weggevallen, schudden op zijn

grondvesten. In een dergelijke situatie van een 'gebroken leven', kunnen verhalen

verteld worden.

Breukervaringen brengt Jorna in verband gebracht met levensthema's als schuld,

schaamte en eenzaamheid. Deze levensthema's zijn als 'poorten' waarin een verhaal

van een individu zich kan ontvouwen en een doorgang zoekt naar een andere zijde

van de poort. Een doorgang om vanuit het onbekende en vreemde een opening naar

het nieuwe van de eigen werkelijkheid te ontdekken om dat wat er is te aanvaarden.

geestelijk verzorger tot steun zijn om, in

tot steun te zijn in wat ontdekt kan

worden. Om dat

wat naar buiten wil komen te begeleiden door de poort, zoals een vroedvrouw moeder en kind begeleidt.

Op de leventhema's schaamte en eenzaamheid wil ik hier dieper ingaan omdat deze mogelijk een rol spelen in het leven van respondenten die ik een interview heb afgenomen. Jorna maakt een onderscheid in drie vormen van zowel eenzaamheid als schaamte (en ook schuld): sociale, existentiële en spirituele.

-Schaamte: aan de hand van enkele voorbeelden wil schaamte en eenzaamheid duiden. Onder sociale schaamte wordt die schaamte verstaan waarbij een individu zowel op persoonlijk als op maatschappelijk vlak moet voldoen aan eisen. Eisen die een mens aan zichzelf stelt en eisen waarvan hij ervaart dat de maatschappij deze aan hem stelt. Een sociale schaamte kan geuit worden in een verhaal over verlies van

eigenwaarde doordat een individu door zijn beperkingen ervaart niet meer mee te tellen in de samenleving en hij zich afgescheiden voelt. Een existentiële schaamte kan naar buiten komen door het bestaan bijvoorbeeld gereduceerd te ervaren als een 'gehandicapte in een rolstoel'. Een schaamte waarmee een persoon worstelt hoe zich te verhouden tot zijn 'rolstoel- bestaan' kan in een verteld verhaal naar buiten komen en wat zich in de diepte roert kan zich behoedzaam uiten. Wanneer vervolgens in schaamte op weg gegaan wordt naar wat innerlijke leeft, hoe pijnlijk ook, kan schaamte doorleefd worden en als een geheim zich openbaren en dat wat in het hart besloten ligt vrij komt; Jorna spreekt dan van spirituele schaamte. Schaamte die tot verandering of onthulling komt (Jorna, pp 111-118).

Schaamte een voorbeeld: Respondenten ontvouwen in de verhalen hun leven. Zo vertelde een respondent dat hij geen vergaderingen meer kon voorzitten door een hersenbloeding, voor hem een breuk in zijn bestaan. Om zijn leven betekenis te geven schonk hij aandacht aan anderen zoveel hij kon, verstuurde kaartjes bij

4verjaardag en ziekte, belde op, kortom liet zich zien. Zo gaf hij zijn leven betekenis', hij is de actor. Mogelijk schaamt hij zich omdat hij niet meer meetelt.

'Wat verborgen was, komt aan het licht. Dat kan het gevolg zijn van een confrontatie

wereld, maar ook met de eigen binnenkant'

...alling van een verteld verhaal naar buiten
kunnen
komen en zich vervolgens weer kunnen verhullen. Om zin te ervaren kan het
nodig
zijn dat deze respondent naar een innerlijke diepte afdaalt en zijn
verdriet om het
verlies van zijn bestaanssituatie als belangrijk bestuurslid te moeten
doorleven en
met toewijding zijn huidige werkelijkheid, hoe verdrietig en pijnlijk ook,
aanvaarden.
Zelf zegt hij over zijn leven: 'dat je toch zo oud moet worden'.

Voor een geestelijk verzorger is hier een belangrijke taak weggelegd om
deze mens
in zijn bestaan tot steun te zijn in een worsteling met de pijnlijke
werkelijkheid.

- Eenzaamheid: als tweede 'poort' van leventhema bespreek ik hier
eenzaamheid.
Geïsoleerd zijn, komt veel voor bij ouderen. In eenzaamheid kan een mens
contacten
uit de weg gaan of juist veel contacten aangaan om een innerlijk gevoel van
pijn of
verdriet buiten te sluiten. Sociale eenzaamheid is eenzaamheid waarbij een
individu
zich als afgescheiden ervaart van de samenleving, wat niet wil zeggen dat
hij
geïsoleerd leeft. Onder existentiële eenzaamheid verstaat Jorna eenzaamheid
die pijn

4 Het thema schuld bespreek ik hier niet omdat dit, naar ik dacht, niet aan
de orde was. Na lezen en
herlezen van de interviews en inzicht voor de woorden van een respondent
bleek schuld toch ter
sprake te komen in de verhalen maar dat heb ik niet meer verwerkt.

doet en als een wond ervaren wordt. Eenzaamheid die ervaren en herkend
wordt in
het dagelijkse bestaan. Tenslotte noemt Jorna spirituele eenzaamheid,
waarbij de
mens zich toewendt tot de wond van eenzaamheid, deze ziet, erkend en
doorleefd
wil worden, zonder te weten waar je uitkomt (Jorna, pp181-182).

Voor mij als onderzoeker is het van belang geweest deze drie vormen van
schaamte
en eenzaamheid te herkennen in de verhalen om de ander te kunnen verstaan
en tot
zijn recht te laten komen.

3.6 Boswijk-Hummel en het openen en sluiten van het hart

Een laatste bron die ik wil noemen is die van Riekje Boswijk-Hummel (2004,
p.25-

k-Hummel is zoals eerder vermeld in deze

Respondenten vertelden over breuken in hun leven waarbij zij intens verdrietig waren of heel boos of heel gelaten, zij toonden allen een gevoelsreactie.

Jorna geeft aan dat, 'wanneer mensen vertellen over de breuken in het leven zelf, dit beperkt zal blijven tot de feiten, de directe gevolgen en de emotionele reactie erop' (2008, p.91).

Omdat mij de gevoelsreactie van één respondent bijzonder raakte, verdrietig maakte

én mij als vreemd voorkwam, wilde ik inzicht krijgen in deze reactie van de respondent. Het gedachtegoed van Boswijk-Hummel (2004, p.25-37) maakte deze reactie voor mij inzichtelijk. Deze respondent gaf aan dat hij er voor niemand wat toe deed en zichzelf als een noodzakelijk kwaad zag. Hij somde breuken op uit zijn leven en noemde zichzelf een noodzakelijk kwaad.

Het gedachtegoed van Boswijk-Hummel: openen en sluiten van het hart. Door een sluiten van het hart waardoor gevoelservaringen innerlijk niet worden toegelaten, kan een individu in zichzelf opgesloten raken. Met als gevolg een zijnssituatie waarin wanhoop of machteloosheid het leven beheerst. Sluiten van het hart kan een reactie zijn om veiligheid te creëren in het dagelijks bestaan van een individu. Er zijn twee manieren waarin het hart zich kan afsluiten, een autistisch hart, waarin een mens zich als het ware binnen in het hart opsluit en een onbereikbaar hart, waarin een mens zich uit zijn hart verbant. Mensen met een autistisch hart bouwen een muur om zich zelf heen waarbinnen zij zich opsluiten. Afgescheidenheid en vervreemding van de buitenwereld kunnen worden ervaren. Mensen met een onbereikbaar hart kunnen geen verbinding meer maken met hun hart en houden niet van zichzelf. Zij kunnen geen contact maken met de buitenwereld omdat zij denken zelf 'slecht' te zijn. Deze laatsten zoeken erkenning van anderen.

Deze visie opende mij de ogen voor een ommuurde vesting die een mens om zich heen kan opbouwen, waar nauwelijks doorheen te komen is en heeft inzicht gegeven in een mogelijke betekenis van een verhaal. Door pijnlijke ervaringen in het leven, in heden en verleden, leek het hart van deze respondent gesloten. Het kan zijn dat bovenstaande bewoner zichzelf als slecht, als een 'kwaad' zag, onbereikbaar is geworden voor zichzelf.

... een mens om zich heen kan bouwen en zo van
... een onbereikbaar hart omvormt kan mij als
onderzoeker helpen getoonde gevoelens en woorden te begrijpen en zo inzicht
verlenen in de strekking van de uitspraak.

Bovenaanstaande concepten worden in een herzien hypothetisch kader met elkaar
verbonden.

3.7 Nieuwe hypothesevorming

De hypothese dat de uitspraak een doodswens zou inhouden werd
(uiteindelijk)
door vier respondenten weerlegd. Voor deze weerlegging was een nieuw te
vormen
hypothese nodig. Om tot deze aanname te komen heb ik mij verdiept in de
visies van
Jorna en Boswijk-Hummel zoals hierboven beschreven. In de verhalen werden
gevoelens verwoord en getoond die diep van binnen kwamen, een kreet uit
nood
geboren of als het ware uit het hart. In deze paragraaf zijn de begrippen
noodkreet en
hartekreet naast elkaar gezet en gewogen om tot een keuze te komen.

- Noodkreet: een kreet welk geuit wordt wanneer er een behoefte dan wel
gebrek in iemand leeft (Van Dale, 1988 p658).

Een noodkreet, waarin een behoefte dan wel gebrek tot uitdrukking komt, zou
in dit
onderzoek passen maar voldoet maar voor een deel. Respondenten geven in de
interviews aan dat er een verlangen bestaat niet ouder te willen worden,
weer te
kunnen lopen of iedere dag onder douche te willen. Een noodkreet komt
hieruit naar
voren, vanuit deze noodkreet komt een andere bredere innerlijk laag naar
voren die
door de uiting van een noodkreet niet tot volledige uitdrukking komt.

- Hartekreet: hartekreet, een kreet waarin een mens aangeeft wat hem
innerlijk
treft, wat hem diep raakt, geeft Boswijk-Hummel aan
- hartekreet: een diep uit het hart komende uitlating (Van Dale, 1988, p.
394).

Een hartekreet komt overeen met dátgene wat respondenten tonen en onder
woorden trachten te brengen, datgene wat hen innerlijk, vanuit het hart
beroert. Zo
heb ik aangenomen dat respondenten spreken vanuit hun hart en vertellen
over wat

hen diep raakt wanneer zij de uitspraak doen en ben ik tot de vorming van
een
hypothese 1b gekomen en de uitspraak als een betekenis van hartekreet te
onderzoeken.

...kt raakte bij de herziening van de tweede

bleek het koppelen van de hartekreet aan de gevoelens. Deze hypothese 2 bleek uit twee lagen van hetzelfde te bestaan en in elkaar over te lopen. De hartekreet heeft zoals eerder gezegd een innerlijk geraakt zijn in zich. In het vervolg van dit onderzoek zijn hypothese 1b en 2 samengevoegd tot een nieuwe hypothese 1b.

Met onderstaande hypothesen heb dit onderzoek voortgezet en deze luiden als volgt:

Hyp.1b: Als respondenten de betekenis van de uitspraak uitleggen, dan wordt hiermee een hartekreet bedoeld

- Een hartekreet: een kreet die geuit wordt vanuit een innerlijk diep geraakt zijn
- Onder een innerlijk diep geraakt zijn versta ik gevoelens als machteloosheid, wanhoop, uitzichtloosheid, gelatenheid, ondraaglijkheid, boosheid, verdriet en/of onvrede

Basis: literatuur; Boswijk-Hummel (2004) en het openen en sluiten van het hart

Hyp.3: als respondenten vertellen over de hartekreet, dan benoemen zij aspecten die in verband staan met breuken uit het heden en of verleden

- Breukervaringen: situaties of gebeurtenissen waardoor vanzelfsprekendheden wegvallen, waarbij geen houvast meer wordt ervaren en waardoor alles anders wordt

Basis: literatuur; Jorna (2008) breukervaringen en levensthema's

Hyp.4: Als respondenten door diepe intense emoties geen richting meer weten in het huidige bestaan, dan zoeken zij een vorm van behoefte-invulling om te overleven

- Behoeft-invulling: respondenten benoemen dagelijkse handelingen die hun leven een doel en/of een richting geven; zij zoeken rechtvaardiging voor het huidige bestaan; geven aan hoe zij over zichzelf denken (positief dan wel negatief); geven aan wat zij wel/niet meer kunnen

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

.991) en invulling van behoeften

Hyp.5: Als respondenten zich gezien en gehoord weten in hun bestaanssituatie dan zorgt dit voor een draaglijker bestaan

- Zich gehoord en gezien weten heeft een relationele waarde. De bewoner kan zich tonen en de ander, geestelijk verzorger, en/of zorgverleners voel(t)en zich betrokken om aandachtig te luisteren naar bestaansvragen
- Een draaglijker bestaan waarbij het delen van lasten kan helpen om zinsamenhang te vinden

De basis: literatuur; Tronto en in relatie zijn

Jorna, over de wijze waarop mensen vertellen over de worsteling van breukervaringen

Boswijk-Hummel

In deze cirkel van aannames, die met elkaar verbonden zijn, hoop ik antwoorden te krijgen op de betekenis van de uitspraak en wat respondenten aangeven nodig te hebben.

In het volgende hoofdstuk worden bovengenoemde aannames uitgewerkt waarbij de interviews worden ingebracht, geanalyseerd en gecodeerd.

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

'Toch kent niet alleen het oud-zijn, maar ook het oudworden zijn eigen pijn en zijn eigen vragen. .... Het is niet eenvoudig om onder ogen te gaan zien dat je niet meer alles kunt of dat het langzamer gaat'. Marinus van den Berg, (2006, p.15).

Verwerking van gegevens

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk is een weergave van de data-analyse van de interviews van respondenten aan de hand van gemaakte aannames zoals deze in hoofdstuk 3 zijn geformuleerd. Via de weg van analytische inductie, waarin de keuze voor een bevestiging, een herziening, een ontkenning dan wel een vernieuwing van gemaakte hypothesen onderbouwd worden. De data worden verwerkt, gecodeerd en verbonden met de theorieën van Tronto, Baumeister, Jorna en Boswijk-Hummel en daarnaast met mijn eigen inzicht en levenservaring. In dit hoofdstuk leg ik verantwoording af van gemaakte keuzes en onderbouw ik deze aan de hand van teksten uit de interviews.

4.2 Analyseren van gegevens en coderen

In dit onderzoek ga ik uit van het idee, dat respondenten tijdens de interviews zelf de betekenis duiden van de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer'. Zij zijn de deskundigen van het eigen verhaal. Dit is de basis waarop ik de verhalen heb gehoord en verstaan en waarop ik deze heb verwerkt en gecodeerd. Een expliciete vraag naar de betekenis van de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer' was het uitgangspunt. Vervolgens waren de verhalen van respondenten mijn leidraad in deze ontdekkingstocht naar de inhoud van de uitspraak. Het was aan mij als onderzoeker tijdens de dataverwerking, het verhaal te ervaren, erover na te denken, te beleven, en vervolgens te beschouwen (Jorna 2008, p.69). Daarbij neem ik, zoals

Jorna zegt, 'het kennen van het hart mee om te komen tot het kennen van het hoofd'. Dit betekent voor mij dat ik verbindingen leg tussen wat er in woorden wordt uitgelegd en in gezichtsuitdrukking, toon en emotie wordt getoond, waarbij ik mijn eigen geraaktheid in ogenschouw neem.

Uitgegaan van de gedachte dat de dood voor respondenten een uitkomst zou zijn en een achterliggende inhoud van de uitspraak

is. Een doodswens betekent in dit onderzoek: een verlangen onder woorden brengen waarbij respondenten aangeven daadwerkelijk dood te willen naar aanleiding van gebeurtenissen in hun leven. Respondenten uiten dit verlangen omdat zij niet meer willen leven doordat er situaties zijn ontstaan waarmee voor hen niet te leven valt. De reden kan divers zijn: het individu wil niet meer leven omdat het bestaan door een of meerdere gebeurtenissen als ondraaglijk wordt ervaren, zoals eenzaamheid, verdriet of verlies. De uitspraak kan een uitingwijze zijn waarin zinloosheid van het bestaan een onderliggende inhoud heeft en een verlangen leeft te mogen sterven; het leven is genoeg geweest.

Bij de tweede aanname ben ik uitgegaan van de gedachte dat wanneer een doodswens de betekenis van de uitspraak is, dit gepaard gaat met diepe emoties zoals wanhoop, onmacht, moedeloos zijn, geen uitzicht meer weten in het leven. Op momenten dat de uitspraak gedaan wordt, in die bepaalde situatie, kan een bewoner wat hem diep van binnen raakt niet anders verwoorden.

Met volgende aannames ben ik gestart (duiding van begrippen zie p. 21):

Hyp. 1a: wanneer respondenten de uitspraak doen, wordt hiermee een doodswens bedoeld

Hyp. 2: als een doodswens de onderliggende betekenis van de uitspraak is, dan gaat dit gepaard met intens emotionele reacties

Aan de hand van de data, de interviews onderbouw ik of de aannames 1a en 2 wel dan niet bevestigd, vernieuwd, weerlegd of veranderd moeten worden.

In onderstaande voorbeelden worden teksten met de aannames verbonden en gelabeld (om reden van privacy zijn de namen gefingeerd).

Respondent dhr. Nost vertelt dat hij na het overlijden van zijn zoon niet verder wilde leven, en ook niet meer wist hoe hij verder moest leven met dit verlies. In deze voor

dood. 'toen mijn zoon... mijn zoon eruit
zo'n goed joch...'. Later zegt hij: 'ik zat
erg in de put
omdat mijn zoon eruit gestapt was (JJ gestorven aan kanker), hij was nog zo
jong..... (stil verdriet). Toen dacht ik 'voor mij hoeft het niet meer', en
vervolgt: ik
zag het leven niet meer zitten, ik raakte geheel over mijn toeren, het ging
verkeerd met
me, ik heb zelfs een onderzoek in een ziekenhuis gehad maar er was niets
aan de
hand.....het was een verschrikkelijke tijd, toen wilde ik dood,.... je mag zo
niet
denken maar onwillekeurig.....' Later zegt hij nogmaals, 'Er wordt niet naar
gevraagd of je mooi dood wil, wacht af wat god doet, euthanasie vind ik
doodeng maar
zo moeten lijden lijkt me verschrikkelijk...'.
Na het overlijden van de zoon van deze respondent werd de uitspraak gedaan.
Een
gebeurtenis waar tijdens dit interview op werd teruggekeken. De dood van
zijn
zoon bleek zo'n aangrijpende gebeurtenis in zijn leven dat de zin van zijn
bestaan uit
hem was weggelooft. Het eerste jaar na de dood van zijn zoon bevond het
leven
van deze respondent in een proces van verlies, wanhoop en verdriet. In dit
proces
werd hij opgenomen in een ziekenhuis omdat hij, zoals hij vertelt 'over
zijn toeren
raakte'. Dit 'in de put zitten' zie ik als een verbijsterd zijn waardoor
een stil vallen,
een zwijgen (voor dat moment) een enige mogelijkheid is om uiting te geven
aan een
ondraaglijke pijn. Door een intens bijna niet te dragen verdriet voerde een
sterke
stroom deze respondent alle kanten op en nergens heen, uitzichtloos. De
innerlijke
verbinding met het eigen zijn leek weggevoerd, hij bevond zich stuurloos
en
misschien ontredderd, in het kolkende water. In een toestand van stuurloos
zijn en
ontreding kan het zijn dat een individu niet meer weet hoe om te gaan
met de
bestaanssituatie, zoals in dit voorbeeld de dood van de zoon. Mogelijk
raakte
respondent 'over zijn toeren' omdat de gebeurtenis te groot en ondraaglijk
was
waardoor hij moest worden opgenomen. In deze situatie bleken woorden over
wat er
innerlijk gebeurde onmogelijk. In die situatie, op dat moment zou de dood
een
uitweg zijn zo meende respondent omdat hij niet meer wist hoe te moeten
leven met
het verlies van zijn zoon. In die situatie deed hij de uitspraak.

Omdat de uitspraak in een eerdere periode werd uitgesproken, was het voor
deze

ken en in deze terugblik te vertellen over verdriet, machteloosheid en ontredde-
ding onder woorden kon brengen. Terugkijkend geeft hij aan dat voor hem de uitspraak, in die situatie een doodswens inhield, een wens om te mogen sterven omdat het leven voor hem als zinloos werd ervaren en het verlies ondraaglijk bleek. Het hart kan zich in een dergelijke situatie sluiten, omdat de pijn te groot is en het leven in die periode niet geleefd kan worden. In die situatie van dat moment zie ik de uitspraak als een bevestiging van een doodswens. Een doodswens als een uiting van onmacht, verdriet en pijn.

Toch ontstond er twijfel aan mijn juistheid van deze bevestiging omdat respondent naast een verlangen naar de dood ook het einde wilde afwachten, dit was in Gods hand. Na uitwerking van het interview met dhr. Koes (zie hieronder) heb ik het spanningsveld tussen enerzijds dood willen en anderzijds dit niet daadwerkelijk te willen, onderzocht. In deze fase van onzekerheid heb ik mij verdiept in een visie

van Jorna over breukervaringen, sociale, existentiële en spirituele situaties in een bestaan (zie p. 22-25).

Tijdens het interview met dhr. Koes wordt de betekenis van de uitspraak als volgt uitgelegd:

Respondent dhr. Koes beantwoordt de vraag naar de betekenis van de uitspraak als volgt: 'ik hoef geen honderd te worden, ik vind het genoeg, nou ja dat mag ook wel. Wanneer het komt, komt het maar ik hoef geen honderd te worden, daar zit ik echt niet naar te verlangen', zegt hij, en vervolgt, 'mijn twee buurvrouwen zijn op het ogenblik dood, een was steeds ziek en in het ziekenhuis..ik ben 92 dan is het wel genoeg en dan is het meestal tobben. Ik ga veel vergeten en dat is vervelend. Hoe ouder je wordt hoe meer kwalen je krijgt, dus ja waarom zou ik ouder worden. Ik kan niet ruiken, niet meer lopen. Nadat ik die beroerte had gekregen kon ik geen bloemen meer ruiken en ik ben gek op de geur, vooral van fresia's. Daarom zeg ik ook: het is voor mij genoeg, want hoe ouder je wordt, je krijgt hoe langer hoe meer gebreken. Ik kan niet schrijven en niet onthouden, ik kan wel lezen maar niet veel meer. Een jaartje meer of minder

honderd te worden', herhaalt hij nogmaals. Op

honderd wordt antwoord hij: 'nee, stel je

voor! Ik hoop het niet hoor...maar ik kan het moeilijk zelf gaan doen, een pil innemen doe ik niet.' Over de reden waarom respondent geen pil inneemt spreken we samen waarbij respondent aangeeft dat dit met zijn geloof te maken heeft, hij moet zijn dood afwachten, zegt hierover: 'ik hoop dat God aardig is en me binnenhaalt, ja daar bid ik om, natuurlijk.' Voor deze respondent zou dit binnenhalen vandaag mogen zijn.

In de woorden van deze respondent, waarin hij aangeeft dat het leven genoeg is geweest en hij geen honderd wil worden, hoor ik een wens te mogen sterven, als het zou kunnen nog vandaag. Het leven ervaart hij als een weg vol beperkingen, en zijn bestaan is tot 'een tobben' ingeperkt. Niet meer kunnen lopen, vergeetachtigheid en andere factoren maken dat hij aangeeft geen honderd te willen worden. In een gerichtheid op de onmogelijkheden van het huidige bestaan, waarin geen samenhang (meer) wordt ervaren met zijn gehele existentie, lijkt slechts de dood een oplossing zijn. Deze respondent ervaart zijn leven als een probleem wat alleen maar erger kan worden door een (nog) hogere ouderdom. Uitzichtloosheid en onvrede met het bestaan lijkt het leven van deze respondent te beheersen. Hij zou dood willen, waarbij hij aantekende dat een zelfgekozen dood geen optie is. Deze uitkomst bracht twijfel naar boven, al leek het mij een plausibel toe dat de uitspraak een doodswens betekende waarbij gevoelens als onvrede, uitzichtloosheid en gelatenheid gepaard gaan, en zowel hypothese 1a als 2 bevestigd konden worden.

Als onderzoeker bemerkte ik in deze fase een spanningsveld. Een spanningsveld over hoe respondenten dhr. Nost en dhr. Koes zich verhouden tot een onvermijdelijkheid van het bestaan en de wijze waarop deze onvermijdelijkheid werd ervaren. Dhr. Koes sprak over zijn dagelijkse werkelijkheid, zoals deze zich aandiende met zijn beperkingen en hoe hij deze werkelijkheid accepteerde in gelatenheid. Een acceptatie omdat het nu eenmaal zo is dat ouderdom pijn doet en gelaten gedragen diende te worden. De zin van het leven leek weggestopt en verborgen. In dit spanningsveld ben ik op weg gegaan om te zien of een diepere laag achter de woorden ' een jaartje meer of minder heeft geen zin', mogelijk ontsloten zouden kunnen worden. 'Elke amputatie van leven, geestelijk of lichamelijk, uiterlijk

in het leven en verhindert dat een mens zijn
bestaansverhoudingen kan komen (Jorna
2008,
p.9). In de uitleg over de betekenis van de uitspraak waarin respondent
aangeeft dat
hij het leven als een tobben ervaart door allerlei beperkingen op zowel
geestelijk,
lichamelijk als ook op bestaansvlak, verwoordt hij breuken waarmee
respondent niet
meer wil leven. De stroom waarop deze respondent zich gelaten laat
meevoeren,
biedt hem geen uitzicht. In hoeverre deze respondent zijn leven alsnog zou
kunnen
en willen uitvouwen en omgaan met wat er is, in hoeverre hij zijn
werkelijkheid kan
aanvaarden waardoor hijzelf weer mee zou kunnen bewegen op de stroom, is
mij in
deze fase onduidelijk. Een 'laten' en 'erbij' blijven als onderzoeker was
mijn houding
in deze.

Dhr. Nost vertelde in die periode dood te willen. Na een zich uitvouwend
levensverhaal tijdens de interviews van beide respondenten waarbij zij
vertelden
over de dood van een kind, is dit sterven van deze kinderen als een
gebroken lijn die
verbonden wordt met het huidige bestaan en de uitspraak. Uit deze verhalen
bleek
dat een diepere laag van pijn en verdriet over het bestaan te maken had met
de
uitspraak. Een bestaanslaag waardoor het huidige bestaan moeizaam en zwaar
bleek,
waardoor dhr. Koest het genoeg vond, en dhr. Nost in het heden, geen
doodswens
meer bleek te hebben (zie 4.5, p.46).

Respondent dhr. Bes weerlegt de uitspraak en geeft aan dat hij de uitspraak
met
betekenis als doodswens in het verleden en in de toekomst plaatst. In het
heden heeft
de uitspraak een andere betekenis. Dhr. Bes vertelt zijn verhaal en legt
uit dat er
tijdens een ziekenhuisopname, na een ernstige hersenbloeding waarbij hij in
coma

raakte, de behandelend arts in eerste instantie aan de familie heeft
gevraagd of zij op
de hoogte waren van de wensen van mijnheer Bes ten aanzien van het wel of
niet
uitvoeren van levensverlengende handelingen. Dit omdat er grote kans
bestond
voor herhaling met ernstige gevolgen. De familie kon en durfde geen
verantwoordelijkheid te nemen voor een antwoord op deze vraag. Toen dhr.
Bes

ag te beantwoorden, heeft hij een laatste heeft de betrokken arts hiervan verwittigd. In een toekomst waarin, door een nieuwe hersenbloeding, zijn leven een nog ernstigere vorm met beperkingen zou aannemen, wil hij niet verder leven, 'dan hoeft het voor mij echt niet meer', geeft hij met nadruk aan. In deze, voor hem reëel denkbare situatie, heeft hij een doodswens en mag zijn leven eindigen zonder levensverlengende maatregelen aangereikt te krijgen. Dan heeft men, zoals hijzelf zegt, 'niets meer uit de kast te halen, en is het einde de oplossing' en wenst hij te mogen sterven. In het huidige bestaan, waarin hij ook de uitspraak doet, is de betekenis van een andere aard (zie 4.3, pp40-41).

Tijdens het interview met dhr. As geeft hij aan dat de uitspraak geen doodswens betekent en zegt: 'maar dit (JJ de uitspraak) zeg ik toch nooit van harte, het is meer een kreet', Op de vraag wat hij met 'een kreet' bedoelt als hij de uitspraak doet, vertelt hij dat hij niet dood zou willen.' Hierna legt hij in welke context hij de betekenis van uitspraak plaatst (4.3, pp36-38).

Met de antwoorden van respondent, Dhr. Gietz heb ik geworsteld omdat hij aangeeft dat het leven voor hem geen zin meer heeft en hij 'ervan af wil zijn omdat hij er voor niemand nog wat toe doet'. In de woorden dat hij ervan af wil zijn, verstond ik een doodswens. Na een expliciete vraag of respondent daadwerkelijk dood wilde, gaf dhr. Gietz aan dat hij toch nog lichtpunten in zijn leven zag waardoor hij wilde leven. Mijn worsteling betrof de inhoud van de woorden die ontvouwd werden tijdens het vervolg van het interview waarin respondent in verschillende verwoordingen aangaf dat hij er voor niemand meer toe deed en zichzelf als een noodzakelijk kwaad zag. Door deze laatste woorden werd ik als interviewer geraakt en meende ik dat als het leven er zo triest uitzag een individu waarschijnlijk niets anders zou willen dan daadwerkelijk dood te zijn.

Dhr. Gietz reageert op de vraag of hij iets wil vertellen over de uitspraak met de woorden: 'ja dan heb je al zoveel meegemaakt in je leven' en vertelt over meerdere breukervaringen uit zijn leven. Ervaringen die hem zeer geschokt hebben en daarnaast

het huidige bestaan nog machteloos over

bezoekt zijn zoon hem sporadisch, zegt hierover, 'voor wie ben ik er nog? Waarom ben ik er nog?' Over een ernstige lichamelijke aandoening in zijn huidige bestaan zegt hij: 'en dan heb ik ook nog die stoma, die vaak lekt. Ik kan er beter niet meer zijn, dan ben ik er ook maar vanaf.'

In deze zin laatste zin las ik een doodswens. Respondent gebruikte echter de woorden 'en dan heb ik ook nog...', en dan ben ik er ook maar vanaf'. Dit 'ook nog' geeft aan, dat hij deze lichamelijke aandoening toevoegt aan eerder genoemde breukervaringen. Hij 'wil er vanaf zijn', omdat hij zich machteloos voelt met zijn stoma, de zoon die hem nauwelijks bezoekt en de zin van zijn bestaan. Op de vraag of hij daadwerkelijk dood wil, geeft respondent aan dat dit niet zo is, omdat er soms toch nog aardige mensen zijn pad kruisen. Deze mensen maken het leven draaglijk voor hem. In de uitleg van de betekenis van de uitspraak vertelde respondent over ervaringen in zijn leven die hem hebben geschokt. Met wanhoop en machteloosheid in zijn stem vertelde hij deze opeenvolging aan ervaringen. Door het benoemen van deze opeenvolging van breukervaringen moest ik een onderliggende laag leren begrijpen op zijn inhoud om de betekenis van de uitspraak te kunnen duiden. Een daadwerkelijke doodswens bleek niet het juiste antwoord waardoor de hypothese veranderd moest worden.

Uit bovenstaande data-analyse komt naar voren dat een doodswens en daarbij gepaard gaande intense gevoelens, hypothese 1a en 2, in dit onderzoek tweemaal wordt bevestigd waarbij één respondent na een lange periode van ondraaglijk verdriet in het heden geen doodswens meer heeft. Bij een andere respondent kwam naar voren dat een doodswens in eerste instantie de betekenis van de uitspraak lijkt te bevatten; er is geen levensdoel meer, een motief om een 'goed', acceptabele ouderdom te creëren is verdwenen en de kracht tot handelen om het leven leefbaar te maken lijkt bij respondent te ontbreken, zoals in het voorbeeld van dhr. Gietz. Het leven zoals het zich voordoet, het leven zoals respondenten dit zelf zien in die situatie, waarin zij de uitspraak uitspreken, lijkt een worsteling met het bestaan. De veronderstelling dat de uitspraak een doodswens inhoudt, wordt in die zin bevestigd dat respondenten uit wanhoop, onmacht, gelatenheid en/of onvrede geen

leven en de dood een uitkomst zou zijn,
heeft. In hun hart willen zij, op een
respondent na, niet
sterven. Twee respondenten weerleggen de uitspraak. Door deze weerlegging
van
de aanvankelijke hypothese 1a en daarmee ook 2, waarin een doodswens
gespaard

zou gaan met diepe emoties, zijn nieuwe hypothesen geformuleerd (zie 3.7,
p.27)
Opnieuw heb ik, beginnend met de vernieuwde hypothese 1b, alle interviews
gelezen en data geanalyseerd en gecodeerd.

4.3 De uitspraak een hartekreet

Dit onderzoek vervolg ik met de aannames waarin onderzocht wordt of een
hartekreet wordt geuit als betekenis van de uitspraak en daarnaast of
respondenten
vertellen over aspecten die een breuk in hun leven teweeg heeft gebracht.

Hyp. 1b: als respondenten de betekenis van de uitspraak aan mij als
onderzoeker uitleggen,
dan wordt hiermee een hartekreet bedoeld

Hyp.3: als respondenten vertellen over de hartekreet, dan benoemen zij
aspecten die in
verband staan met breukervaringen uit het heden, verleden en of toekomst

In onderstaande voorbeelden geef ik uitleg en onderbouwing over de
betekenis van
de uitspraak gekoppeld aan een hartekreet en een achterliggende betekenis
hiervan
waarin breukervaringen worden weergegeven.

Dhr As beantwoordt de vraag naar de betekenis van de uitspraak met de
woorden: 'ja,
het is allemaal anders gegaan dan dat mijn bedoeling was', en geeft aan dat
wanneer
hij de uitspraak doet dit een hartekreet is en vertelt over de verhuizing
naar dit
woonzorgcentrum. Aan de hand van voorbeelden legt hij dit uit. Zo is er
zijn wens
om schilderijen die hem dierbaar zijn, aan de muur te zien. Deze
schilderijen hebben
echter geen plaats gekregen in zijn huidige kamer. Het voor hem denken,
zoals zijn
kinderen doen, neemt hem een eigen initiatief uit handen, 'ze hebben me
verkeerd
begrepen'. Dit vindt hij vreselijk geeft hij tijdens het interview aan, en
maakt dat hij

... niet meer' doet. Vervolgens vertelt
... leren mee te maken hebben; zij doen de was
voor hem,
en zien erop toe dat zijn kleding netjes in orde is. Zo scheen er gisteren
een koffievlekje
op zijn broek te zitten en moest er weer een nieuwe uit kast worden
gehaald. 'Nou
zo'n vlekje, neeeeeee! Het is zo'n onzin!' zegt hij verontwaardigd. Op mijn
vraag wat
dit voor hem betekent, dat zijn kinderen over zijn kleding opmerkingen
maken zegt hij
met kracht: 'je bent afhankelijk tot en met!' In een ander voorbeeld
vertelt respondent
dat hij niet meer iedere dag onder de douche mag en kan, omdat hij hierbij
afhankelijk
is van anderen, en zegt hierover: 'het staat allemaal van je af, alles
wordt voor je
bedisseld, je hebt geen stem meer, ja je kan net zo goed uit logeren
gaan....'. Geen
inspraak meer hebben, bedisseld worden in en over zijn leven, maakt hem
boos en

machteloos. 'ja, en dan heb ik een katheter, u weet wat dat is? Ja, hier
was ik niet op
ingesteld, (JJ zegt dhr intens verdrietig) dat heeft wel mijn eigenwaarde
weggenomen'.

Bovendien voelt respondent zich soms moedeloos omdat hij zelf niet goed
meer weet
hoe het heft wel in eigen handen te houden. 'ja, er wordt voor je eten
gezorgd, je
hoeft...., ...gaat niet meer naar huis...ja dan is er niets meer....., je kan ja
wat....?'. vraagt hij zich machteloos af.

Dhr. As vertelt dat zijn vrouw is overleden en hij niet meer voor zichzelf
kon zorgen.
Tijdens de voorbereidingen voor de verhuizing naar dit woonzorgcentrum zijn
dingen
buiten hem om gegaan en hebben zijn kinderen hem verkeerd begrepen, toen
hij hier
kwam wonen. Hierover zegt hij: 'zij meenden dat zij het zus en zo het beste
konden
doen, maar dat dit zus en zo werd even anders', geeft hij met klem aan. De
werkwijze
van de kinderen heeft hem gehinderd, hij had geen stem in het geheel. 'Het
ontneemt
me mijn zeggenschap over mezelf', zoals hij later in het interview uitlegt.
Als laatste
praten we over zijn mooie tuin in zijn vorige huis, en bekijken we foto's
van de tuin.

Dhr. As mist het even inlopen in die tuin, zegt zachtjes met verdrietige
stem, 'de tuin
is wel zo erg, ja, dat heb je nooit vooruit bekeken, want je denkt altijd
bij mij gaat het
anders, maar het gaat langzaam en het verdwijnt in de nevel'. Zijn gehele
zijn, zo
ervaart hij, verdwijnt in een nevel.

e af, alles wordt voor je bedisseld, je

logeren gaan.....' en zoals hij later in dit

interview

zegt: 'ja hier was ik niet op ingesteld, dat heeft mijn eigenwaarde weggenomen', en

nogmaals herhaalt dat hij de zeggenschap over zichzelf kwijt is geraakt, zie ik als een

opmaat naar de hartekreet. De hartekreet wordt geuit in de woorden waarin hij

aangeeft dat er niets meer voor hem is in dit leven, dat hij ervaart dat zijn leven

gehuld is in een nevel. In deze woorden versta ik machteloosheid met het huidige

bestaan. Alvorens respondent deze hartekreet uitte, vertelde hij over gebeurtenissen

waardoor hij ervaren heeft zijn eigenheid te verliezen. Dagelijks wordt hij geconfronteerd met lichamelijk en geestelijk verlies, zijn sociale omgeving is

verkleind tot de aandacht van de verzorgenden en zijn kinderen en bovenal mist hij

zijn vrouw en zijn tuin. De tuin, waar hij als autonoom individu keuzes kon maken

om dezewel of niet in te lopen. De tuin waar hij zo van genoot. De ervaringen van

achteruitgang, zowel geestelijk als lichamelijk van deze respondent, in relatie met

breuken uit het heden en verleden worden verteld en zijn mededeelbaar (Jorna 2008,

pp92-93). De onthulling dat respondent zijn leven als in een nevel ervaart, werden

zachtjes en in onmacht uitgesproken waarna wij beiden stil waren in wederzijds

respect voor dat wat zich ontvouwde. Tijdens het vertellen over de ervaringen

waarin hij zich bedisseld voelde, of de maatschappij als te sturend vond, was er

verontwaardiging en boosheid in zijn stem te horen. Misschien is hier de gedachte

op zijn plaats dat respondent zich voorzichtig, tastend en zoekend van binnen

toonde aan zichzelf en aan mij als onderzoeker en luisteraar.

Respondent dhr. Gietz vertelt naar aanleiding van de vraag of hij wil uitleggen wat

de uitspraak voor hem betekent over verschillende ervaringen die hem geschokt

hebben. Deze ervaringen koppelt hij aan de uitspraak zoals hieronder wordt weergegeven.

Als jong kind heeft hij van dichtbij meegemaakt dat zijn vader een been verloor wat

hem erg geschokt heeft. Hierdoor kon zijn vader het werk als schipper niet meer

een totaal ander leven aan de wal gaan
jarige leeftijd door een auto geschept en
aan de
gevolgen van deze aanrijding overleden. Na het overlijden heeft hij deze
vader zeer
gemist als steun en baken en ook als mens voor wie hijzelf iets betekende.
Dit verlies
heeft een diepe wond geslagen, op een zodanige wijze dat het leven zo
zonder hem voor
hem minder waard is geworden, geeft hij aan.

In een ander voorbeeld vertelt respondent hoe hij mishandeld werd door
zijn partner,
omdat hij duidelijkheid wilde over diens relatie met andere mannen. Hij
voelde zich
vernederd, mocht zich niet laten gelden en laten zien.

Vooraf de beperkte aandacht voor zijn huidige bestaan van zijn in het
buitenland
werkende en wonende zoon, kwetst hem en doet hem verdriet. Zelfs als deze
zoon al
in Nederland is, komt hij hem maar kort bezoeken, vertelt hij. In diep en
ook boos
verdriet zegt hij: 'ja, voor wie ben ik er nog?'

Tenslotte geeft hij een voorbeeld waarbij de verzorging hem 'een lastig
wezen' noemt
en niet uit kan en/of wil leggen wat zij hiermee bedoelen.

Deze voorbeelden doen hem de volgende wanhopige en machteloze uitroepen
slaken:
'voor wie ben ik er nog?', 'waarom ben ik er nog? Of ik er nou ben of niet,
het doet er
niet toe, ik ben een noodzakelijk kwaad'.

Later in het interview vertelt hij dat hij een stoma heeft die vaak lekt,
waardoor hij bij
zichzelf denkt, 'ik kan er maar beter niet meer zijn, dan ben ik er ook
maar vanaf'. Op
mijn vraag of hij er daadwerkelijk vanaf wil zijn, dood zou willen op dit
moment,
antwoordt respondent dat hij zijn leven toch niet altijd zo negatief
ervaart. Soms,
vertelt hij, gebeuren er ook goede dingen in het leven, zoals een broeder
die aardig
voor hem is. Een dergelijke vriendelijke benadering geeft het leven kleur
en zin. De
levenspijn en levensmoeite ervaart hij vooral omdat 'er geen mensen zijn
die blij met
me zijn' zoals hij dit verdrietig verwoordt.

Allereerst valt hier op dat ook deze respondent, net zoals dhr. As, de
vraag naar de
betekenis van de uitspraak beantwoordt door te vertellen over ervaringen
die ik als
breuken zie. Dhr. Gietz rijgt ervaringen, die hem verdriet hebben gedaan en
hem

...emt gebeurtenissen uit zijn jeugd, uit zijn
...dige dagelijkse bestaan. De hartekreet zie
ik in de
woorden waarin hij zich afvraagt voor wie hij er nog toe doet, wat hij nog
betekent in
dit leven en zijn wanhopige uitspraak: 'Of ik er nou ben of niet, het doet
er niet toe,
ik ben een noodzakelijk kwaad'. Omdat deze uitspraak mij diep raakte was
reflectie
en begrip nodig voor mij als onderzoeker. In het directe contact met de
respondent
tijdens het interview heb ik kunnen aangeven dat het mij afschuwelijk
toescheen om
je als mens 'als een noodzakelijk kwaad ' te voelen en mijn mededogen met
hem
leven was oprecht, meer woorden had ik niet. De visie Boswijk-Hummel over
het
onbereikbare hart heeft mij inzicht gegeven over een mogelijke
betekenislaag van de
woorden waarin iemand zich zelf kan beschouwen als noodzakelijk kwaad. Een
individu met een onbereikbaar hart heeft voor zichzelf uitgemaakt dat het
niet lukt
contact te maken met zijn omgeving omdat er iets mis is met hemzelf.
'Hijzelf meent
dat hij niet de moeite waard is om van te houden' (B-H, 2004, p.35). Deze
mens zal
zijn hart afsluiten wanneer een ander hem afwijst, hij is daar overgevoelig
voor en
gaat, om de pijn te ontwijken, deze uit de weg. Hij sluit zijn hart door er
een muur
om zich heen te bouwen waar hijzelf van buitenaf niet meer doorheen kan,
hij
verbant zichzelf naar buiten. Hij kijkt door de ogen van de buitenwereld
naar
zichzelf als een individu die 'niet goed genoeg is, niet de moeite waard
is'. In deze
betekenisduiding over een gesloten hart herken ik de houding en woorden van
deze
respondent, dhr. Gietz. Wanneer iemand hem niet aardig vindt, wat de
respondent
meent te zien in de houding van zijn zoon omdat deze hem sporadisch
bezoekt, of in
de woorden van de verzorging die hem een lastig mens hebben genoemd, dan
ziet
hij zich bevestigd in zijn mening over zichzelf dat hij niet de moeite
waard is. Door
een dikke muur die deze mens als een fort om zijn hart heen heeft gebouwd
lijkt een
liefde voor zichzelf niet te kunnen binnen dringen en kan hij zijn hart
niet openen.
Boswijk-Hummel zegt vervolgens 'wanneer hij alleen is of alleen gelaten
wordt,
wordt de situatie helemaal onhoudbaar voor hem' (p.37). Uit de woorden van
deze
respondent, 'ik ben een noodzakelijk kwaad' zie ik een pijn en totale
wanhoop in
zijn bestaanssituatie. Het leven lijkt ondraaglijk en hoe hiermee te leven
en kracht te
vinden dit te veranderen weet deze respondent niet. De uitspraak dat het
voor hem

PDF Complete
Your complimentary use period has ended.
Thank you for using PDF Complete.

[Click Here to upgrade to Unlimited Pages and Expanded Features](#)

...j het leven niet meer kan uithouden met

gebeurtenissen en situaties. De hartenkreten van dhr. Gietz verwoorden zijn gevoelens waarin wanhoop en onmacht besloten ligt. Woorden en gevoelens houden verband met elkaar, wisselen elkaar af. Dat de betekenis van de uitspraak een hartekreet inhoudt, hypothese 1b, wordt uit bovenstaande bevestigd. Daarnaast wordt hypothese 3 bevestigd waarin breukervaringen worden verteld als uitleg van de hartekreet.

Hoe en of een hart ontsloten kan worden waar muren met de dikte van een bunker om heen zijn gebouwd, wordt bij de analyse van hypothese 5 beantwoord (4.5, pp45-49).

Als laatste voorbeeld waarmee de betekenis van de uitspraak als hartekreet onderbouwd wordt en breukervaringen een opmaat zijn voor deze impuls vanuit het hart, bespreek ik de woorden van dhr. Bes. Zoals eerder beschreven heeft deze respondent een hersenbloeding gehad met als gevolg ernstige lichamelijke beperkingen, een geheel veranderde sociale en existentiële situatie. Waar hij voorheen zelfstandig in een eigen flat woonde, in vele commissies actief was, mensen bezocht wanneer hij wilde, is zijn leven nu teruggebracht tot een kleine kamer, kan hij niet meer actief zijn voor en in de samenleving en is hij afhankelijk van anderen. Deze respondent verwoordt aan de hand van verschillende voorbeelden wat de uitspraak voor hem in zijn huidige situatie betekent.

Hij vertelt over zijn bijna bovenmenselijke gevecht. Een gevecht, zoals hij aangeeft, waarin hij de beperkingen van een halfzijdige verlamming, ontstaan door een CVA (een cerebro vasculair accident), wil verminderen. Dit gevecht vraagt heel erg veel van hem, en zegt: 'soms laat ik de moed laat zakken, want het was zo in één keer, zo in het volle leven, niks meer!' Als ik hem vraag wat het vechten voor hem betekent, geeft hij verdrietig aan dat hij hoopt dat hij toch nog 'ietsje meer zal kunnen, dat er toch iets verbetering in komt, vooral in het lopen'. Op deze wijze moeten leven, allereerst met een verlamming waardoor zijn actieve leven totaal op zijn kop is gezet, daarnaast moeten leven in een woonzorgcentrum in een veel te kleine ruimte, waar hij bij bijna alles hulp nodig heeft, waar hij niets meer kan zoals voorheen, maakt dat hij zich

ge stem aangeeft: 'dat je toch zo, op deze
te veel van het leven hè,..... je vecht en
vecht.....' zegt hij intens verdrietig.

In de woorden waarin hij verdrietig vertelt opeens, van de een op de andere
dag
niets meer te kunnen en niet weet hoe hij zich moet verhouden tot dit voor
hem
'niets-bestaan, waarin hij vecht... en vecht..' , vertelt deze respondent
over een breuk

in zijn huidige bestaan. Een breuk waarin onmacht en verdriet over zijn
huidige
zijnsituatie naar voren komt. Dit bestaan vergelijkt deze respondent met
zijn
vroegere leven waarin hij zichzelf als een zinvol individu heeft ervaren.
De
breukervaringen van nu koppelt hij aan wat hij voorheen nog wel kon. De
hartekreet
versta ik in de woorden , dat je zo op deze wijze oud moet worden. In
bovenstaande
woorden zie ik een bevestiging van aanname waarin de uitspraak als
hartekreet
wordt bedoeld en een bevestiging van de aanname waarin een breukervaring de
oorzaak is en verteld wil worden.

4.4 Welke behoeften zijn nodig

Om tot een antwoord te komen over mogelijke vervulling van behoeften
verbind ik
de interviews met de theorie van Baumeister . Baumeister gaat uit van het
gegeven
dat een individu in zijn leven een doel nodig heeft en doelgericht wil
zijn, een gevoel
van eigenwaarde nodig heeft, waarden aan het leven geeft waarin hij zijn
leven als
goed of slecht beschouwt en tot slot dat een mens kracht nodig heeft om tot
deze
invulling van behoeften te komen. Tijdens de interviews hebben respondenten
verteld over hun leven. Ik ben ervan uitgegaan dat zij in relatie tot de
uitspraak
vertellen wat zij missen in het leven, hoe zich zij hun bestaan anders
hadden
voorgesteld. Mogelijk verwoorden zij een verlangen naar steun van de
omgeving en
geven zij aan wat zij nodig hebben om een innerlijk evenwicht te
herstellen. Een
expliciete vraag naar wat respondenten nodig hebben, is tijdens de
interviews niet
altijd uitgesproken. De antwoorden worden gegenereerd uit de vertelde
verhalen
van de interviews en gekoppeld aan behoeften zoals in hypothese 4 en de
begrippenbepaling (zie 3.7, pp. 27-28) is geformuleerd.

Met de onderstaande hypothese wil ik door analyse nagaan of deze bevestigd,
weerlegt veranderd of vernieuwd moet worden.

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

Hyp. 4: als respondenten vertellen over breukervaringen in relatie tot hun hartekreet dan zoeken zij een vorm van behoefte-invulling om te overleven.

In onderstaande voorbeelden onderbouw ik deze aanname.

Dhr As geeft in een opsomming van breukervaringen aan, aan welke behoeften in zijn leven niet wordt voldaan. Zo is hij grip op zijn leven kwijt omdat hij dingen niet meer kan, zoals schilderijen ophangen, zijn financiën beheren en hulp bij het douchen nodig heeft. Respondent vertelt dat hij niet bedisseld wil worden en de

regie over zijn leven wil behouden. Voor de invulling van deze regie noemt hij dat hij zelf wil bepalen wanneer of hij wel dan niet met vlekken in zijn kleding wil rondlopen, dat hij iedere dag onder de douche zou willen en wat hij zoal graag in zijn kamer aan de muren zou willen zien. Een verlies van eigenwaarde ervaart respondent vooral door de noodzaak een katheter te moeten dragen. Het verlies van zijn vrouw en niet meer kunnen wonen in zijn eigen huis met tuin vermindert zijn levensdoel en huidig levensperspectief. Zowel lichamelijk als geestelijk lijkt hij de kracht te missen om zich te uiten aan verzorgende en kinderen. Uit de woorden van dhr. As worden zijn behoeften helder weergegeven, zo benoemt hij een gebrek aan eigenwaarde, en geen grip meer hebben op zijn leven, geen doel meer hebben in het leven waardoor zijn leven van minder waarde lijkt. Baumeister geeft aan dat mensen een behoefte en zijn betekenis kunnen beschouwen, evalueren en zo op weg kunnen gaan naar vervulling (Bau, pp 33-42). Deze respondent gaat op weg naar vervulling en rechtvaardigt zijn huidige bestaan door aan te geven dat hij dingen wel goed moet vinden maar dit niet met liefde doet. Deze respondent doet zijn best een invulling van behoeften te realiseren maar ervaart dit als een noodzaak om te overleven, zo lijkt het. Respondent laat zich als het ware met weerstand meevoeren in de stroom van een rivier waar hij wordt geconfronteerd met obstakels van zijn eigen achteruitgang, obstakels waarop zijn -ik- geen grip op heeft en zijn hem de waarde voor het bestaan

boosheid en verdriet over het verlies in zijn
meer te leggen, zoals hij ooit geleerd
heeft uit de
theosofie, een gedachtegoed waar hij uit put, zo vertelde hij.

Respondent dhr. Gietz vertelt tijdens het interview hoe hij, toen hij zich
nog fit voelde
tot steun heeft kunnen zijn voor een goede vriend. Tot steun kunnen zijn
voor een
ander, dankbaarheid ervaren betekende dat hij zich gezien en gehoord
voelde. Zijn
gevoel voor eigenwaarde bleek in relatie te staan met zorgen voor een
ander. Die
ander die zoals hij aangeeft, ' een mooi ding uit mijn leven was'. Nu heeft
hij
niemand meer om mee te praten en om voor te zorgen. Een vrijwilliger die
hem een
tijdlang heeft bezocht komt door persoonlijke omstandigheden niet meer,
hier is hij
wat cynisch over. Een behoefte aan contact zo meent hij, van zijn zoon, een
verzorgende vrijwilliger zou zijn leven invulling geven. In het interview
herhaalt hij
verschillende malen dat hij geen contacten meer heeft in zijn huidige
bestaan en zich
daardoor afvraagt voor wie hij er nog toe doet. Zelf neemt hij geen deel
aan
activiteiten omdat er zo gekletst wordt, zo geeft hij aan. Ook dat er over
hem
'bedisseld wordt', maakt hem boos. Hij zegt hierover: 'en dan ben je zo oud

geworden en dan krijg je te horen, 'je moet dit en je moet dat.....puh, puh
puh ... \'.
Hij moet afwachten wanneer hij uit bed gehaald wordt. Wanneer hij lang moet
wachten om uit bed te kunnen en vraagt of de verzorging hem vergeten is,
voelt hij
zich achtergesteld en zegt hier met verwrongen stem over: 'nee hoor we zijn
u niet
vergeten, nou ze geven nooit toe, en ze houden elkaar het hand boven het
hoofd'.

In bovenstaande woorden lees ik dat respondent verlangt naar regie over
zijn eigen
leven, naar behoud van eigenwaarde, naar contact met anderen om een gevoel
te
kunnen ervaren ergens bij te horen. Regie over het eigen leven staat voor
hem in
verband met inspraak hebben in de tijd dat hij geholpen wordt bij het
wassen en
kleden. Mocht de verzorging door omstandigheden verlaat zijn, wil hij
hiervan op de
hoogte worden gesteld. Hij wil serieus genomen worden, zijn eigenwaarde
behouden en niet het gevoel hebben dat mensen over hem bedisselen.
Contacten met
anderen heeft hij nog nauwelijks, hij doet er niet meer toe, zo ervaart
hij. Een gevoel
van eigenwaarde, en hoe het leven goed en waardevol zou kunnen zijn, ziet
hij

voor hemzelf zoals zijn zoon, de

zorgen

voor een ander kan hij niet meer, deze kracht lijkt 'op' te zijn.

Deze respondent lijkt zijn leven te ervaren als een geheel waarin negatieve gedachten

over zichzelf zijn leven beheersen. Kracht om potenties als eigenwaarde, regie van

zijn eigen leven, wat het leven rechtvaardigt lijkt hij niet te kunnen aanboren, al wil

hij er graag toe doen. Een invulling van behoeften lukt hem niet meer maar is wel

een wens. In het verleden heeft hij waarde aan zijn bestaan gegeven door iets te

betekenen voor anderen, nu lukt dit niet meer.

Ik ben bang dat als er al vrijwilligers gevonden worden voor deze respondent, al zou

hij zeker blij zijn en zich beter voelen als zijn zoon vaker langs zou komen, het voor

deze respondent een onmogelijkheid blijkt zijn eigenwaarde weer inhoud te geven

en daardoor betekenis van zijn bestaan te ervaren. Zijn hart lijkt omsloten door een

dikke muur waardoor hij zichzelf heeft buitengesloten. Hoe en of deze respondent

kracht en potentie zou kunnen vinden, hoe hij zijn hart zou kunnen openen beschrijf

ik later (zie 4.5 pp47-48), als ik aandacht besteed aan mogelijkheden voor een meer

draaglijk bestaan.

Dhr. Koes vertelde tijdens het interview dat hij zijn leven als een 'tobben' ervaart

omdat hij niet meer kan lopen, ruiken en onthouden. De mogelijkheid om te kunnen

handelen, zoals hij zou wensen, lukt niet meer waardoor enig grip op het leven

onmogelijk lijkt te zijn. In de woorden van deze respondent hoor en versta ik dat zijn

onmogelijkheden maken dat hij zichzelf ziet als een individu met vele gebreken en

kwalen. Wat kan hij nog, vraagt hij zich af in deze situatie die onomkeerbaar is en

waarbij hij alleen maar achteruit kan gaan. Een doel in het leven ontbreekt hem. Hij

ziet zichzelf als een fragment van zijn gehele mens zijn, als een tobkend mens,

waarbij zijn eigenwaarde in het geding is. Tijdens het interview met de Dhr. Koes

heeft deze aangegeven dat hij het leven, ook al hoeft het niet meer en wil hij dood,

door dagelijks te bidden tot God en door gesprekken met zijn partner, 'wij hebben

... zou het hopeloos zijn, ' invulling geeft.
... mogen sterven te verhoren en hij hoopt dat
'God zo
aardig is hem binnen te halen.' In deze woorden hoor ik een gebrek aan
levensperspectief en bestaanswaarde. In het bidden en de gesprekken met de
partner, ook al zijn zij 'zo zachies an wel uitgepraat', de bezoeken van de
zonen, zie
ik invulling van het leven als overleven, als invulling van basale
behoeften. Een
gelaten afwachtende houding lijkt de uitgangshouding van deze respondent.
Invulling van existentiële behoeften lijken voor hem niet meer haalbaar
door de
uitzichtloosheid van zijn hoge ouderdom.

Respondent dhr. Bes heeft zich ten doel gesteld dat verbetering van zijn
loopfunctie
hem meer armslag zal geven ten aanzien van zijn omgeving. Hij hoopt op een
toekomst waarin hij kan lopen met behulp van een hulpmiddel zoals een
driepoot of
stok, in plaats van zich voort te moeten bewegen in een rolstoel. Daarnaast
wil hij
graag een goed voorbeeld zijn door zich in te zetten voor anderen, zo zocht
hij voor
een medebewoner een boek op over de mogelijkheden van organisatie De
Zonnebloem, stuurt hij met regelmaat kaartjes naar familie en kennissen
waarmee hij
wil aangeven dat hij aan hen denkt en aandacht aan hen besteedt en klaagt
hij over
het eten, vooral voor anderen die dat niet kunnen om zo te zorgen voor
betere
maaltijden. Zelf zegt hij hierover: 'het maakt dat je je nog een beetje
waardevol voelt.
Als je een ander waardeert...dat is een groot goed voor mij.' Door
dergelijke
handelingen vult deze respondent zijn behoeften in waarbij én de
loopoefeningen, én
de wens zich zelfstandig in een scootmobiel te kunnen voortbewegen hem een
doel
en levensperspectief in zijn bestaan geven. Invulling aan eigenwaarde geeft
hij door
van zich te laten horen, waarbij hij tevens een voor hem belangrijke
waardebehoefte
vervult door aandacht te schenken aan een ander. De kracht om in zijn
behoeften te
voorzien, kan hij opbrengen. Deze respondent knopt hard om zijn bestaan
invulling
te geven. Het houvast dat hij kwijt is door zijn huidige situatie zoekt hij
actief in
handelingen waardoor hij zijn bestaan betekenis wil geven. Het verdriet
aangaan,

een innerlijke laag aanboren om dat wat er is, roert hij aan maar lijkt
bijna
onmogelijk.

is naar voren gekomen dat niet aan alle

zelf een invulling van behoeften zoeken om te overleven in die situatie dat zij de uitspraak doen, zij geven zelf betekenis aan hun leven. Baumeister geeft aan dat wanneer aan een van de vier behoeften niet wordt voldaan er een probleem ontstaat en het leven verliest aan betekenis. Het individu gaat dan op weg gaat naar hernieuwde vervulling van behoeften om betekenis te vinden.

In onderstaande zoektocht wil ik een (voorzichtige) aanzet geven hoe het leven tot zin kan komen wanneer behoeften in het bestaan niet worden ingevuld.

4.5 Een draaglijk bestaan

Om tot een draaglijk bestaan te komen wanneer ouderdom pijn doet, wanneer machteloosheid, gelatenheid of zoals bij sommige respondenten wanhoop het leven is binnengeslopen kan een moeizame en lange tocht betekenen. In dit gedeelte van het onderzoek wil ik nagaan of factoren als luisteren naar en verstaan van een verhaal, en/of een 'wekker' tot steun kan zijn om dat wat in het hart besloten ligt naar buiten te laten komen en zo kan bijdragen tot draagbaarheid van het bestaan. Hierbij ga ik uit van de gedachte dat tijd en ruimte gecreëerd moet worden waarin in betrokkenheid aandacht geschonken wordt aan de uitspraak. Mogelijk kan een samen op weg gaan, een samen stilstaan of een samen delen dat wat er innerlijk leeft naar buiten brengen en van binnen verwerkt worden. Tijdens de interviews is geen expliciete vraag gesteld naar mogelijke verlichting of steun in die situatie dat zij de uitspraak deden. Uit de woorden van respondenten zelf wil ik dat wat tot steun kan zijn en hoe het leven uit te houden is onderzoeken.

Met de volgende hypothese wil ik een mogelijke draaglijkheid van het bestaan onderzoeken.

Hyp. 5: Als respondenten zich gezien en gehoord weten in hun existentie waarin zij de uitspraak doen, dan zorgt dit voor een draaglijker bestaan

De eerste respondent die ik hier aanhaal is dhr. As. Tijdens het interview benoemt hij slechts enkele voor hem belangrijke factoren waarin hij zich gezien en gehoord weet

ag' 's avonds in bed nog laat naar de

waar hij erg van geniet. Hij kijkt graag naar reisverhalen omdat die hem meenemen in herinnering aan de reizen die hij samen met zijn overleden vrouw gemaakt heeft.

In een ander voorbeeld noemt hij zijn zoon, die zoals hij zegt, waarschijnlijk de enige mens is die hem begrijpt. Deze zoon aanvaardt hem zoals hij is en geeft als voorbeeld dat hij gewoon naast hem gaat zitten om samen naar de Tour de France te kijken, met of zonder vlekken op zijn kleding, dat doet er niet toe.

Allereerst wil ik de zorgethiek van Tronto koppelen aan draaglijkheid en de situatie van dhr. As. In zorgethiek is een zorgrelatie met de kwetsbare en afhankelijke

ander, het uitgangspunt. Dhr. As heeft zoals eerder beschreven zijn verontwaardiging geuit over aspecten waarin zich hij niet in gehoord voelt, zoals een schilderij dat hij graag aan de muur zou zien maar dit zelf niet meer kan ophangen, zelf kunnen bepalen of hij wel dan niet schone kleding aan wil als er een vlek op zit, zelf meedenken over het dragen van een katheter. Zo had hij het leven zich niet voorgesteld. Het is mogelijk dat hij door zijn vergeetachtigheid zich niet durft of kan tonen omdat hij én afhankelijk én kwetsbaar is van zorg van anderen.

Zorgen betekent binnen de theorie van Tronto dat op meerdere lagen in een organisatie betrokken- zijn en verantwoordelijkheid- nemen voor goede zorg van belang is. Op het niveau van zorgverlener en zorgontvanger zijn beiden betrokken in de vormgeving van de uiteindelijke zorg. Voor de kwetsbaarheid van dhr. As, waarin er over hem heen bedisseld wordt zoals hij aangeeft, is betrokken aandacht nodig. In een aandachtige zorg ga ik ervan uit dat hij kan en mag aangeven wat hem dwarszit en in verontwaardiging uit. Zijn kinderen en de hulpverleners zouden zijn verontwaardiging kunnen horen en naar eigen kunnen samen met hemzelf naar een opening kunnen zoeken. Hierbij ga ik niet uit van zorg waarbij de vragen van deze respondent beantwoord moeten worden maar een zorg waarin samen op weg wordt gegaan. Elkaar horen en verstaan in betrokkenheid, waar de bewoner tot zijn recht kan komen, waar tijd en ruimte voor wordt ingepast, kan een opmaat zijn voor een bestaan wat uit te houden is. De geestelijk verzorger kan de tot 'wekker' worden om dat wat innerlijke werkelijkheid is, dat wat van binnen leeft te helpen ontsluiten.

erview terug op de periode dat het leven
erlijden van zijn zoon. Hoe het leven na dit
overlijden zinloos leek door het gemis van deze oudste zoon. Door het
terugkijken
op een ondraaglijke fase in het leven van deze respondent heb ik als
onderzoeker een
blik kunnen werpen op de wijze waardoor deze respondent weer houvast heeft
kunnen ervaren in zijn bestaan. Eigenlijk bleek het moeten doorleven van
het
verdriet om het verlies van de zoon onmogelijk en heeft hij zijn hart
gesloten omdat

zijn liefde voor de zoon door diens overlijden niet meer kon stromen. Wordt
het hart
gesloten dan wordt een verbinding met innerlijke gevoelens verbroken. Het
lijkt niet
mogelijk het leven uit te houden met een zo grote verandering in het
bestaan. Dhr.
Nost vertelde dat in hij deze periode waarin het om uithouden en om
overleven ging,
hij zijn pijn en verdriet heeft kunnen delen met de huisarts. Deze kwam in
deze fase
waarin het slecht met hem ging, steeds weer op bezoek en luisterde trouw
naar zijn
verhaal of was stil aanwezig. In deze uitleg versta ik dat 'een aanwezig
zijn', 'erbij
zijn' bij degene die zoveel pijn en verdriet heeft tot steun kan zijn in
het uithouden
van dit verdriet. Boswijk-Hummel gebruikt hiervoor het woord 'dulden'
(2004, p.112).
Dulden koppelt zij aan geduld, en noemt zij een vorm van liefde . 'Geduld
is de
capaciteit om te wachten, om niet weg te lopen, maar tegelijkertijd ook te
weten dat
je nog niet kunt 'toehappen' of benaderen.' Hierin versta aanwezig zijn en
erbij
blijven. Mogelijk heeft Dhr. Nost ruimte gecreëerd en is hij in al zijn
machteloosheid
en verdriet om het verlies van zijn zoon geduldig geweest waarbij hij zijn
hart op een
kier heeft gezet voor zichzelf en voor die ander, de huisarts die in geduld
(hieronder
versta ik in liefde) bij hem is blijven komen. Ook de houding van de
huisarts past het
woord 'geduld' omdat deze blijven komen bij deze stuurloze, ontredderde
respondent. Deze huisarts heeft dhr. Nost gezien en gehoord in zijn
bestaanssituatie
en mogelijk een opening in het hart teweeg ge bracht. Jorna (2008, p. 194)
noemt dit:
'de ander kan die 'wekker' zijn, omdat hij in de ontmoeting deze mens ziet
en erkent
in zowel zijn situatie als in zijn potentie.' Door de trouwe houding van
deze huisarts
(als wekker) om steeds weer terug te komen, heeft deze respondent kunnen
ervaren
dat hij er mocht zijn, dat er ruimte was voor zijn verhaal over zijn
verdriet en
machteloosheid. Op den duur heeft hij weer kracht kunnen putten om het
leven met

om te ervaren dat de liefde voor zijn zoon

Hoe het bestaan voor dhr. Gietz het leven draaglijk kan zijn, lijkt een moeizaam proces omdat hij zijn hart opgesloten heeft in een ommuurde vesting. Wat licht binnenlaten in zijn wanhoop lijkt een lange weg. Wanhoop, betekent volgens Boswijk-Hummel), 'niet-hopen'. Dat wil zeggen dat er helemaal geen hoop meer is; er is niets meer waarop je je energie kunt richten, waarmee je je hart kunt verbinden.' (2004, p.123). Door de dikke muur van zijn vesting waar zijn wanhoop tegenaan botst, kan deze respondent bijkans geen straaltje hoop toelaten. Wanneer er helemaal geen hoop meer bestaat en wanhoop een onderdeel van het bestaan lijkt te zijn zoals mogelijk bij deze respondent aan de orde is kan verbittering ontstaan waardoor het hart nog meer tot een onbereikbare vesting wordt. Het leven van deze respondent zie

ik met zijn wanhoop als 'een toestand van schrijnende eenzaamheid', zoals Hillesum dit noemt (Jorna, 2008, p. 197). Een schrijnende eenzaamheid is een eenzaamheid die doodongelukkig maakt, waarbij geen contact met de medemens mogelijk is en een afgescheiden gevoel kan ontstaan, je hoort nergens meer bij. In het bestaan van dhr. Gietz ervaar ik dat hij zich heel ongelukkig voelt, en de buitenwereld de schuld geeft van deze gevoelens. Met die buitenwereld ervaart hij een slecht contact zoals met zijn zoon, met verzorgenden om hem heen, vrijwilligers en zijn huisarts. Hoe tot 'wekker' te kunnen zijn in deze situatie waarin het hart van deze respondent opgesloten zit in zijn vesting lijkt bijna onmogelijk. Misschien is ook hier geduld een belangrijke houding waarin het uithouden is en vertrouwen op een opening van het gewonde hart.

Naast een eenzaamheid die als een schrijnende toestand wordt ervaren, bestaat een tweede soort eenzaamheid geeft Hillesum aan, een 'vruchtbare eenzaamheid'. In deze tweede toestand van eenzaamheid kan een verlangen ontstaan naar omvorming, naar verandering. Voor deze verandering is het nodig de pijn om wat er is toe te laten, te doorleven. In de huidige situatie van dhr. Gietz ervaar ik dat hij zich in een schrijnende toestand bevindt, hij is wanhopig en zijn energie is bozig gericht op de buitenwereld. Of hij een lichtpuntje kan toelaten in zijn ommuurde en naar

lijk. In deze situatie kun je er als

verzorger, of als verzorgende slechts zijn

en openstaan

voor wat er is in het vertrouwen dat de ervaren pijn van het geleefde leven gezien en aangegaan kan en mag worden.

Dhr. Koes toonde tijdens het interview een gelatenheid over zijn huidige bestaan en wacht af 'tot God hem willen halen'. Door deze houding van gelatenheid

vroeg ik mij af wat een professionele houding zou zijn in deze. Voor deze respondent

heeft het leven geen betekenis meer, hij is oud en wil geen honderd worden. Een

zinnig bestaan lijkt onmogelijk en zijn huidige bestaan ondergaat hij in gelatenheid.

Wat later in het interview vraagt dhr. Koes aan mij of ik getrouwd ben en kinderen

heb. Na mijn beaming en iets verteld te hebben over mijn eigen leven en mijn drie

kinderen, verteld hij over zijn eigen huwelijk en zijn oudste dochter die tien jaar

eerder aan kanker was overleden en zegt: ' zij heeft acht jaar kanker gehad, heel

erg.....' , (stilte).....chemokuren en chemokuren (zegt hij bozig), ja heel erg...een

kind verliezen..... kom je nooit te boven, vooral omdat ze zo geleden heeft, vind

ik zo erg, ja, dat wil je besparen'. In de woorden van dhr. Koes kan een opening

naar 'zinssamenhang' verstaan worden als hij zijn pijn en verdriet laat zien bij de

gedachte aan zijn dochter, vooral in de woorden dat hij haar dit had willen besparen.

Besparen als een diep verlangen van een ouder ten opzichte van een kind waarin het

aanzien van lijden hem zwaar viel. Het kan zijn dat hij door dit uiten van een

verlangen heel voorzichtig op weg is naar aanvaarding, weer vaart ervaart, zoals

Marinus van den Berg dit noemt. Door het uiten ontvouwt zich een levensverhaal en

kan als een openen van het hart gezien worden. Respondent steekt zijn ene hand als

het ware uit naar het verleden met de gedachte aan de dood van zijn dochter en met

de andere hand neemt hij mij als luisteraar mee in zijn verhaal en maakt een

verbinding. Een mooi geschenk waarin 'delen' van een ervaring tot steun kan zijn.

Het creëren van ruimte om een onderliggende betekenis van de uitspraak te delen

met een ander is niet alleen weggelegd voor een geestelijk verzorger. Ook verzorgenden kunnen stilstaan bij het verhaal van de bewoner, de zorgontvanger wil

betekent met aandacht aanwezig zijn bij

len. Tijdens de hulp bij wassen en kleden kan stilgestaan worden bij een verhaal wat verteld wil worden. Tijd en ruimte en in relatie zijn als voorwaarde om de bewoners te zien en horen als zij de uitspraak doen.

Tot slot wil ik aandacht besteden aan dhr. Bes die bevestiging lijkt te zoeken voor zijn voor hem ondraaglijke situatie door een hersenbloeding. Door de gevolgen van deze hersenbloeding is zijn leven geheel veranderd. Dat wat voorheen vanzelfsprekend bleek is weggevallen. Alles is anders geworden, zelf in de auto op weg gaan kan niet meer, actief zijn in organisaties is voor hem niet meer mogelijk, zijn houvast is verdwenen. Om weer grond onder de voeten te ervaren lijkt dhr. Bes bevestiging voor zijn bestaan te zoeken in aandacht voor anderen, hij stuurt kaartjes, laat van zich horen en helpt anderen voor zover zijn situatie dit toelaat. In de woorden tijdens het interview, 'je vecht en vecht, en dat je dan zo oud moet worden.' waarbij respondent verdrietig snikt, zie ik als een opening naar wat innerlijk in hem leeft. Mogelijk kan in de uitleg een gevoel van sociale schaamte gezien worden omdat respondent ervaart niet meer mee te tellen zoals voorheen. Hij lijkt in de woorden 'dat je toch zo oud moet worden' een schaamte over zijn huidige bestaan te uiten, een worsteling met zijn existentie. Zijn huidige leven ervaart hij als een gevecht hoe zich tot dit bestaan te moeten verhouden. In het toelaten van zijn gevoelens van verdriet en machteloosheid ontstaat er misschien een opening naar aanvaarding. Door toekennen van deze diepere laag zou hij tot verandering kunnen komen waardoor zijn bestaan draaglijker kan worden.

De hypothese is door analyse bevestigd waarin door ruimte voor betrokken aandacht en ruimte voor wat er mag zijn, respondenten tot zinsamenhang kunnen komen.

In het volgend hoofdstuk worden verbindingen gelegd tussen de uitwerking van data, de onderzoeksvragen, de gestelde doelen en een antwoord op mijn professionele, normatieve, en reflexieve houding.

De enige uitweg uit het labyrint der eenzaamheid leidt er altijd weer doorheen, en obstakels en beproevingen kunnen niet worden omzeild of overgeslagen. Dankzij de verbondenheid van de ander, kan het nieuwe in 'mij' dat wacht om opgemerkt te worden uit 'mij' te voorschijn komen. (Jorna 2008. p.241).

5.1 De inhoud van een indringende uitspraak

In dit onderzoek heb ik me gebogen over de betekenis van de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer'. Een uitspraak gedaan aan mij als onderzoeker door ouderen wonend in humanistische woonzorgcentra. Ouderen die hun eigen huis moesten achterlaten en hun laatste levensfase in een woonzorgcentrum moeten doorbrengen, hebben deze keuze niet uit vrije wil gemaakt, zij konden meestal niet anders. Ouderdom en daarbij gepaard gaande gebreken waardoor kwetsbaarheid en afhankelijkheid het leven kunnen beheersen, zouden reden kunnen zijn de uitspraak te doen. Immers deze ouderen zijn aangewezen op zorgverleners, medebewoners en vrijwilligers die zij niet zelf kunnen kiezen. Ik vroeg mij af wat bewoners met de uitspraak wezenlijk wilden aangeven, wilden zij dood op dat moment in die situatie? Daarnaast wilde ik weten wat zinvol voor hen zou zijn, wat zouden bewoners nodig hebben wanneer zij de uitspraak doen? Zou dit begeleiding van een humanistisch geestelijk verzorger kunnen zijn om een doodswens tot een goed einde te brengen of zouden andere behoeften nodig zijn om het bestaan inhoud en zin te geven.

In dit onderzoek heb ik gesproken met vijf ouderen, vier vrouwen en een man⁵ variërend in leeftijd tussen de zevenenzeventig en tweeënegentig jaar. Zij hebben allen een indringend verhaal verteld over hun leven in verband met de uitspraak.

In dit onderzoek zijn de volgende vragen gesteld:

- Welke achterliggende betekenis heeft de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer' wanneer bewoners deze uiten?
- In hoeverre geven bewoners aan, als zij de betekenis toelichten, wat zij nodig hebben?
- Doen bewoners die de uitspraak uiten, een appèl voor steun en/of aandacht voor hun bestaanssituatie op hun omgeving?

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

Uit de interviews en analyse van data is naar voren gekomen dat de uitspraak gedaan wordt wanneer het leven door schokkende gebeurtenissen onhoudbaar is.

5 In dit onderzoek zijn om privacy reden alle respondenten als dhr. beschreven.

Gebeurtenissen die te pijnlijk zijn om mee om te gaan zoals: verlies van dierbaren;
verlies door lichamelijke/geestelijke achteruitgang en beperkingen;
verdriet over het bestaan zoals zich dit voordoet. Een worsteling met levensthema's zoals bijvoorbeeld schuld, eenzaamheid en schaamte maakte dat het leven zoals dit zich op het moment van de uitspraak voordoet, niet is uit te houden. Respondenten bleken een houvast in het leven kwijt en vroegen zich af wat het leven nog voor zin had. In dergelijke omstandigheden wilden bewoners dood omdat de situatie als ondraaglijk werd ervaren. Een weloverwogen dood waarbij actief werd gezocht naar zelfbeschikking over leven en dood bleek niet aan de orde en een vraag om steun bij een daadwerkelijke dood werd niet gesteld. Enkele malen was de uitgangshouding van respondenten om te mogen sterven een afwachtende, zij legden dit in 'Gods hand'. Eén respondent heeft een euthanasieverklaring geschreven met behulp van een arts. Deze bewoner wilde geen levensverlengende handelingen irgeval zijn leven in een nabije toekomst zou verslechteren.

De kern van de verhalen bleek iedere keer weer een of meerdere schokkende gebeurtenissen in het leven van respondenten te zijn. Door deze gebeurtenissen, breuken, werd geen samenhang in het leven gevonden en het bestaan als zinloos ervaren. Om grip te krijgen op de situatie probeerden bewoners de regie over het leven te hervinden. Zij zochten naar een vorm van waardering in het leven, en probeerden eigenwaarde en kracht te hervinden. Zij zochten in onmacht en wanhoop naar invulling van dat wat zij nodig hadden. Het leven bestond uit overléven. Een existentiële zoektocht naar 'betekenisgeving' in een onhoudbaar bestaan. Uit de verhalen kwam naar voren dat een potentie nodig was die bijna het onmogelijke van een individu vroeg om de situatie uit te houden.

De bewoner richt zich tot een ander, doet een appèl op die ander als hij de uitspraak doet en het is aan deze ander om de kreet vanuit het hart te verstaan. De

... werd niet altijd begrepen omdat de
... achterliggende diepere laag verborgen
hield.
Respondenten kregen het stempel 'lastig' opgedrukt of voelden zich niet
serieus
genomen in wat zij naar buiten brachten.

Een doorstaan van deze bestaanssituatie hoeft een individu niet alleen te
doen. In dit
onderzoek is de morele waarde ontvankelijkheid om zorg te ontvangen door de
bewoner niet als een expliciete uiting van steun naar voren gekomen maar
als een
impliciete. De uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer' is een appèl aan de
ander waar
uit onmacht of misschien uit wanhoop omdat geen andere woorden gevonden
werden die aangeven dat het leven op dat moment niet is uit te houden. De
uitspraak

'voor mij hoeft het niet meer' is een kreet vanuit het hart en vraagt om
betrokkenheid, liefde en toewijding van de 'ander'.

5.1.1 Autonoom en authentiek zijn

Voor ieder individu heeft de context van de uitspraak een eigen authentieke
inhoud.
Over deze authentieke achtergrond wilden respondenten als autonoom wezen
vertellen tijdens de interviews. Zij maakten deze keuze en namen hiervoor
verantwoordelijkheid. Zoals eerder gezegd bleek de uitspraak samen te
hangen met
breuken in het bestaan. Ervaringen waardoor zinloosheid het leven was
binnengeslopen. De huidige werkelijkheid en datgene dat diep van binnen
leefde
kostte moeite om gezien, verkend en gehoord te worden door de ondraaglijke
pijn
van het bestaan. Soms sloten respondenten hun hart om deze pijn uit te
houden.
Delen van het verhaal duiden op verantwoordelijkheid nemen voor vormgeving
van het eigen bestaan.

5.1.2 Verbondenheid ervaren

Het leven draaglijk laten zijn is niet eenvoudig en vraagt om toewijding en
geduld.
Een humanistisch geestelijk verzorger kan tot steun zijn wanneer het leven
niet is uit
te houden door:

- 'erbij te zijn' en dit uithouden te delen

- om datgene wat innerlijk leeft bij de bewoner te verkennen en helpen er-
en
herkennen en zo tot zinsamenhang te komen

- in relatie te zijn door open te staan voor wat verborgen is en naar
buiten kan

...m wat er werkelijk is' en vragen naar het
...haal van de ander

-door aangeven en tot 'wekker' te zijn, kan op weg gegaan worden om weer
'zin' te
ervaren en ontdekken. Er als mens weer toe te doen.

Een zorgverlener kan alert zijn om de uitspraak te horen, te beluisteren en
serieus te
nemen en in overleg met de bewoner een humanistisch geestelijk verzorger
inschakelen.

5.2 Het onderzoek, een proces

In eerste instantie ben ik dit onderzoek ingegaan met de theoretische
uitgangspunten
van Joan Tronto en Roy F. Baumeister. De zorgethiek van Tronto, die uitgaat
van
'goede zorg' waarin de relatie tussen zorgverlener en zorgontvanger
centraal staat en
de theorie van Baumeister over behoeften die mensen moeten vervullen, wil
het

bestaan van betekenis zijn. Deze beide theorieën wilde ik gebruiken om
inzicht te
krijgen in de antwoorden op de onderzoeksvragen. Na een eerste toetsing en
weerlegging van hypothesen ontstond twijfel en onzekerheid over een
juistheid van
de gebruikte theorieën. Een andere inhoud dan een betekenis waarin
behoeften de
essentie zouden zijn, kwam naar voren. Wat in de levensverhalen en
opsomming van
breuken verborgen was en 'zin' zou kunnen genereren was mij vreemd. Ik heb
gezocht naar literatuur om inzicht te krijgen in een diepere inhoud van de
verhalen
om antwoord te krijgen op de onderzoeksvraag. In deze fase zijn de visies
van Jorna
en Boswijk-Hummel toegevoegd omdat ik aan de theorie van Baumeister tekort
kwam. De verhalen van respondenten lieten een laag zien die niet de waarde
van een
regie over het eigen leven of een invulling van eigenwaarde (behoeften
zoals
Baumeister deze nodig acht om een leven zinvol te laten zijn), bleken in te
houden.
Deze dieper laag wilde ik leren kennen.

Het boek van Jorna, 'Echte woorden. Authenticiteit in de geestelijke
begeleiding'
(2008) heeft mij in dit proces geholpen een andere bestaanslaag te er- en
herkennen.
Bovendien ontstond er een persoonlijke innerlijke bestaansworsteling hoe
mij te
verhouden tot gevoelens van onmacht, en vooral schaamte. Schaamte over mijn
'onhandige stukkende voortgang en angst om te falen'. In dit proces heeft
de visie
van Jorna over breukervaringen, levensthema's als eenzaamheid, schuld en
schaamte

betekenis' en 'zin', mij inzicht gegeven de
e 3.5, pp22-25).

Het onderscheid tussen 'betekenis' en 'zin' is in dit onderzoek van belang geweest om de verschillen in gebeurtenissen het leven te verstaan. De consequentie voor dit onderzoek van een toevoeging van theorieën is naar mijn visie een positieve geweest. Dit onderzoek heeft een verdieping en een verbreding ondergaan door naast de theorie van Baumeister over een hervinden van 'betekenis' in het leven de visie van Jorna te plaatsen waarin 'zinvinding' aangereikt wordt. Beide visies zijn als bron voor duiding van de uitspraak gebruikt.

-Een andere bron die in deze zoekende fase is toegevoegd is de visie van Boswijk-Hummel over een openen en sluiten van het hart. In deze visie worden gevoelens als wanhoop en onmacht besproken als emoties komend vanuit het hart. Een hart dat zich kan sluiten, wanneer door ondraaglijke gebeurtenissen pijn het leven binnensluipt, een hart dat onbereikbaar wordt (zie 3.6, p.25).

Naast een zoektocht hoe in deze fase dit onderzoek te vervolgen, is mijn eigen proces een bron van er- en herkenning geweest. Zowel zoekend naar inzicht in de woorden van respondenten als inzicht in mijn eigen zijn heb ik de inhoud leren

kennen van de woorden van Alma⁶. Emotionele reacties er- en herkende ik in een situatie die niet uit te houden was. Met begrip en mededogen zette ik mij in als luisterend onderzoeker. De verbinding tussen: 'overeind blijven', breuken te benoemen, emoties te uiten en 'betekenisgeving' enerzijds en 'zinsamenhang' zoeken door in de breukverhalen een hartekreet als een geheim te ontdekken, heb ik met verwondering ervaren.

5.3 Hoe zijn de onderzoeksvragen beantwoord

Allereerst heb ik de methode van kwalitatief onderzoek uitgewerkt⁷ waarbij ik onderzoeksvragen heb gemaakt, een verzameling vermoedens en veronderstellingen heb beschreven, op gebruikte theorieën getoetst en onderzocht en informatie verzameld door het afnemen van interviews. De vermoedens zijn getoetst en gecodeerd via de weg van analytische inductie, een toetsingswijze waarbij hypothesen aanvaard, weerlegd, veranderd dan wel vernieuwd worden. De interviews zijn afgenomen bij vijf respondenten. Het geringe aantal van vijf

maar heeft door de authentieke verhalen van

gegeven in de betekenis van de uitspraak en een diepere achterliggende laag. Daarnaast heb ik ervaren dat het geringe aantal respondenten en de lange tijdspanne die nodig waren om de interviews te verwerken, ervaren en beleven een juiste inschatting zijn geweest.

Door open staan voor het persoonlijk verhaal dat op geheel eigen wijze in natuurlijke taal verwoord werd, door vertrouwen bieden, meeleven, meebewegen hebben respondenten zich kunnen en willen tonen aan mij als onderzoeker. Mijn uitgangshouding in deze was dat zijzelf de deskundigen zijn van dit eigen verhaal. Doorvragen wanneer ik als onderzoeker een gebeurtenis niet begreep, heeft inzicht gegeven. Een 'opsommingen van gebeurtenissen', zoals bijna alle respondenten deden als antwoord op de vraag naar de betekenis van de uitspraak heb ik onderzocht omdat ik deze opsomming niet begreep. Tijdens de interviews heb ik me verbonden en betrokken gevoeld bij de ander en zijn verhaal en respect getoond door de respondent in zijn waarde te laten. In een verteld verhaal heb ik mijzelf kunnen tonen als ik ontdaan was door een uitspraak door dit aan te geven en/of mededogen kunnen tonen bij een ondraaglijk verlies. In mijn geraakt worden door een zich

6 'zich door iets of iemand laten raken, betekent een relatie aangaan met wat in eerste instantie vreemd en toch ook herkenbaar is. Het betekent herkenning en erkenning van de ander' (Alma, 2005, p.27)

7 De kwalitatieve onderzoeksmethode zoals Maso & Smaling deze hebben ontwikkeld (Maso & Smaling, 2004, p.9). Deze methode sprak mij aan als onderzoeker omdat de methode uitgaat van richtinggevende begrippen en niet als vertrekpunt eenduidige aannames veronderstelt (zie p.9 van dit onderzoek).

uitrollend verhaal heb ik steeds weer gezocht naar een afstand en nabijheid. Hierin werden de rollen van onderzoeker en humanistisch raadvrouw soms verweven met elkaar. Dit zoeken hoe mij te verhouden tot een intens verdriet van de respondent en begrijpen wat er getoond werd, is een proces geweest waardoor ik inzicht heb gekregen in een gegeven dat uithouden van pijn en lijden, het doorstaan van verlies voor ieder individu op eigen authentieke wijze verteerd moet worden. Als humanistisch geestelijk verzorger kan ik 'daarbij zijn' en mij verbonden voelen om dat wat er is te delen. Niet alleen 'weten' dat ieder individu zijn eigen onbekende

om een verlies te kunnen aanvaarden maar

vinding waar respondenten mee worstelden,

zijn mij
tot steun geweest. Steun tot verduidelijking van het spanningsveld en mijn
norm te
mogen laten, en de 'zin' van dit laten. Een professionele houding betekende
beschouwen en reflecteren hoe te handelen in een afstemming op de ander.
Het
verplaatsen in het perspectief van de ander, 'role-taking', een kunnen
invoelen wat
die ander laat zien en in relatie gaan met die ander over wat zich
aandiende,
betekende aansluiting zoeken bij het raadselachtige van existentiële
dilemma's.
Beschouwend zijn ten aanzien van toelaten, uithouden en erbij blijven als
pijn,
verdriet of wanhoop aan de orde waren.

In dit onderzoek heb ik summier gekeken naar gender-items zoals verschillen
in taken en rollen, zorg en macht en man/vrouw een rol spelen. De
verschillen
tussen werken en zorgen van man en vrouw blijken door ouderdom en
afhankelijkheid verkleind te zijn. Aanzien en meetellen in de samenleving
lijkt voor
zowel man als vrouw, wonend in deze laatste levensfase in een
woonzorgcentrum
moeilijk. Menswaardigheid en gelijkheid tussen zowel man als vrouw werden
als
waardevol ervaren.

5.4 De relevantie van het onderzoek

5.4.1 Praktische relevantie

Dit onderzoek heeft inzicht gegeven in een achterliggende betekenis van de
uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer' die niet eenduidig blijkt te zijn.
De betekenis
van de uitspraak, zoals in dit onderzoek naar voren is gekomen, houdt een
doodwens of een kreet vanuit het hart in. Relevant is het weten dat de wens
te willen
sterven of het slaken van een hartekreet voort komt uit een innerlijk
ontrederd zijn
omdat het bestaan door gebeurtenissen in het leven niet is uit te houden.

Een belangrijke uitkomst van dit onderzoek is dat respondenten willen
vertellen over
een schokkende gebeurtenis(sen) die samenhangt(en) met de uitspraak en een
appèl

gedaan wordt op degene aan wie de uitspraak gericht is. Relevant is het
weten dat
tijdens het vertellen van een eigen authentieke verhaal over breuken en/of
het tonen
van intense gevoelens respondenten zelf behoeften invullen die hen houvast
geven in
het overleven.

oek door de uitkomst dat een humane houding
rger en andere betrokkenen waarin aandacht,
betrokkenheid, verantwoordelijkheid en competentie de bestaanssituatie ten
goede
doet komen. Relevant is te weten dat in de praktijk geduld, uithouden en
liefde voor
wat er is, er toe doen. Door het ontsluiten van een diepere laag kan 'zin'
gevonden
worden. Hoe deze diepere laag doorleeft en verteerd wordt kan een langdurig
proces
zijn, zo blijkt uit de vertelde verhalen van respondenten.

5.4.2 Theoretische relevantie

Dit onderzoek heeft een bijdrage geleverd aan theorievorming over de
overwegingen
en behoeften van bewoners van woonzorgcentra die de uitspraak doen.
Daarnaast
heeft het geleid tot verdieping over zingeving in en van het bestaan. Het
onderzoek is
een theoretische verdieping over ouderen die zinloosheid ervaren waarbij
een
doodsverlangen en/of een hartekreet naar voren komt. Bovendien vertaalt het
onderzoek levensthema's als verdriet, schaamte en eenzaamheid van theorie
naar de
praktijk en vice versa. Een toegevoegde waarde heeft dit onderzoek door de
beschrijving van een houding waarin aandachtige betrokkenheid, liefde,
geduld en
uithouden van humanistisch geestelijk verzorger en andere zorgverleners
uitgangspunten zijn. Een verdieping over een humane houding waarbij
professionele hulpverleners in oprecht contact treden met bewoners om dit
contact
tot een waardevol contact te laten zijn. Een houding waarbij in het hier en
nu stil
gestaan wordt bij wat een bewoner aangeeft en naar buiten wil laten komen.

PDF Complete
Your complimentary use period has ended.
Thank you for using PDF Complete.

[Click Here to upgrade to Unlimited Pages and Expanded Features](#)

1 De instelling en bewoner:

De instelling draagt verantwoordelijkheid voor waarborging van tijd en ruimte waardoor in de dagelijkse praktijk van zorgen aandacht en betrokkenheid als existentiële waarden plaats kunnen vinden. Voorwaarden scheppen om een deskundige houding van zorgverleners ten aanzien van existentiële thema's te vergroten zou door scholing, themabijeenkomsten geschapen kunnen worden.

2 De bewoner en zorgverlener:

Horen en serieus nemen van de uitspraak 'voor mij hoeft het niet meer' in de dagelijkse praktijk van zorg. Afstemmen wat een bewoner nodig heeft als hij de uitspraak doet. Toewijding en geduld betrachten bij datgene wat niet uit te houden is. Bewoner en zorgverlener hebben elkaar over en weer nodig om te weten hoe goede zorg tot uitdrukking kan komen.

-Afstemmen met een bewoner wat deze nodig heeft en een geestelijk verzorger inschakelen

3 Bewoner en humanistisch geestelijk verzorger:

'Erbij zijn' en zo tot steun zijn bij het uithouden van een niet te dragen pijn; tot steun zijn om schokkende ervaringen waardoor de uitspraak gedaan wordt te erkennen en herkennen. Behoedzaam meebewegen om de werkelijkheid, om dat wat er innerlijk leeft aan te gaan, verteren. Samen op weg gaan om gebroken lijnen te herschikken en weer zinsamenhang te zoeken. Dit alles op een wijze waarbij de bewoner zelf keuzes maakt wat hij naar buiten wil laten komen.

4 Voor alle betrokkenen

Vertrouwen hebben dat iets goeds gevonden kan worden, hoe lang dit ook duurt. Als bewoner 'er mogen zijn en gezien worden' in al je eigenheid, er toe doen. Als zorgverlener, geestelijk verzorger of andere betrokkene 'er mogen zijn', in relatie zijn en er toe doen.

PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

verdieping van een gelijkwaardige relatie

tussen
bewoner en zorgverlener in dagelijkse zorgsituaties onderzocht kunnen
worden.

In hoeverre een zorginstelling mogelijkheden kan en wil bieden voor
scholing en
draagwijdte, zowel op financieel gebied als in tijd, is in dit onderzoek
niet nader
onderzocht.

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

Alma, H. A. (2005). De parabel van de blinde. Psychologie en het verlangen naar zin.
Amsterdam: SWP. ISBN 90 6665 658 1

Baart, A. 1999. Normatief-reflectieve professionaliteit. Utrecht: SWP. In: Praktische Humanistiek, jrg.8 nr.3, (pp.94-113). Opgenomen in moduleboek Vormen van Geestelijke Begeleiding II/III 2004.

Baumeister R. F. (1991). Meanings of life. New York: The Guilford Press.
ISBN0-89862-763-X

Berg, M. van den (2005). Vormen van geluk. De luisteraars van Ernst Barlach. Kampen:

Ten Have. ISBN 90 259 5597 5

Berg, M. van den (2006). Als de ouderdom pijn doet. Kampen: Ten Have. ISBN 90 259 5713 7

Boswijk-Hummel, R. (2004). De anatomie van liefde. De energie van het hart in relaties.
Haarlem: De Toorts. ISBN 90 6020 604 5

Elders, F. (1992). Over menselijke waardigheid. Rede , uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar. Universiteit voor Humanistiek, p15.

Hoogeveen, E., (1991). Eenvoud en strategie. De praktijk van Humanistisch Geestelijk Werk. Amersfoort: Acco. ISBN 90 5256 057 9

Jorna, T. (red), (1997). Door eenvoud verbonden. Over de theorie en de praktijk van het humanistisch geestelijk raadswerk. Utrecht: Kwadraat. ISBN 90 6481 271 3

Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

Authenticiteit in de geestelijke

Maso, I. & Smaling, A. (2004). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom. ISBN 90 5352 446 0

Tronto, T. (1993). *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge. ISBN 04 15906 42 3

Vries, G. de (1995). *De ontwikkeling van wetenschap. Een inleiding in de wetenschapsfilosofie*. Groningen: Wolters-Noordhof. ISBN 90 01 92359 3

Yang, W. (2007). *Hoop en wanhoop als spirituele kracht*.

Boekverwerking van een lezing bij het eerste lustrum van het I. Douwes Centrum.
Wijchen: de Kleijn.

Folders

Humanistisch Verbond. *Het Humanistisch Verbond in vier woorden: zelf denken samen leven* (secretariaat Amsterdam 020-5219090).

Informatiebulletin

Olden, R. van. *Geestelijke verzorging in het Burg. Van Randwijckhuis* (BvR, Amersfoort z.j.).

Werkstukken Universiteit voor Humanistiek

Janssen, J. (2005). *Bestaansknopen ontwarren De professionaliteit van de eigen inbreng*. Werkstuk VGB Normatieve Professionaliteit. Utrecht: UvH.

Weidema, F. & Janssen, J. (2005). *Empirisch leeronderzoek*. Utrecht: UVH.

PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)